

Ondersoeckige der jonghers, oft si kerstelijck onderwesen sijn

<https://hdl.handle.net/1874/9430>

7801907

Ouderloekage

der ionghers / of si kerstelijck
onderwelen sijn.

¶ Ghemaeckt by my Francisco Sominum
doctoort in die heylighe scriftueren / cas
nonick ten domine binuen
Vrecht.

¶ Gheprint Tutrecht by my Harman van
Boeculo / gheswoorn boecprenter.

¶ Cum gratia et privilegio.

Prologe.

Want men in die duytsche scho-
len ende borghers huysen/ oock
in vrouwen closters den ion-
gers (ghecocht met den bloede
Christi) niet recht kerstelijcken
leert noch onderwist / by faute oft ghebreke
dat die schoelmeesters ende schoelmeesteren
oock die ouders/ oft hoofden des huysghesins
selue niet en weten wat men die ionghers be-
hoort te vrighen/ noch oock wat die ionghers
behooren te andtwoorden / nae wt eyschen
van onsen kerstelijcken gheloue/ soe hebbe ick
dit cleyne boerkē ghemacht/ ende doen druc-
ken tot behoef van allen cleynscholen / vrou-
wen closters/ ende borghers huysen/by ma-
nieren van vrighen en andtwoorden/ ghelijck
dat plecht te gheschieden tusschē den meester
ende sinen discipel / op dat die meester soude
hebben een sekere voorscrift te vrighen / oock
die ionghers eē sekere voorscrift te leerē an-
woorden / tghene dat men kerstelijck behoort
te vrighen ende te andtwoorden in sake der
sielen salicheyt aengaende. Sheuende daer-
omme den seluen boerken voortitele oft nae-
me **Onderzoekinge der ionghers** / oft si ker-
stelijck onderwisen zijn. want die meeninghe
is dat men den ionghers alsoe langhe sal vra-
ghen/ leerē/ ende onderwisen tot dat si bequa-
melyck connen andtwoorden nae inhoud van

delen boerken. Endesal oock seer overlijck
welen voor een ieghelijck die eenighē leser in
zjn huys heeft dat hy dit boeckē dicmael doet
lesen ende herlesen voor zjn kindere ende bor-
den/op dat tghheele huysghesin daer doer on-
derwelen mach worden van tghene datmen
kerstelijck behoort te weten ende te belien.
Giddende den borghers vā Utrecht / van Lou-
uen / van Zutphen / vā Deuenter / van Elmar-
toghē bosche / ende den ingheseten van Son-
plaetse ninder gheboortē / ende vā sterbke
by Euerberghen buyten Louen / tot wiens be-
hoef ende behulp ick dit wt goeder herten en-
de oprechte liefde ghedaē hebbe / om saken mi-
daer toe mouerende / dat int voor goet ende in
danckē nemen / ende mijns wllē ghedachtich
welen in haer deuote ghebedekens / ghelijck ic
haerder altyt gedachtich ben in minder mis-
sen ende anders dat ick ter eere gods can ghes-
doen. Breeder verclaringhe ende clacroer be-
wijs wten woorde gods van alles hier in bes-
grepen / salmen vindē in ons boeck ghenome
Clac bewijs wten woorde gods van tghene
datmen kerstelijck behoort te ghelouen /
ende te belien / twelck nu onder die
drucke is. Entrecht den vij. dach
van Maerte. int jaer

Onderzoekinghe der ionghers / oft
si kerstelyck onderwelen sijn.

Vat een kersten mēsche schuldich
is te weten.

Meester. Och sone tis cē deerlich dīnck niet
te weten tghene daer lijf ende siel aen hangt /
doek die ewighe salicheyt / oft die ewighe ver-
doemenisse. Ich heb v neerstelick gheleert en
onderwelen van als / mer oft ick profijt ghe-
daen hebbe / dat en weet ick niet.

Discipel. Ich hope iac ghi meester / onder-
vraecht my.

Meest. Kerst / wat behoort te wetē een yeghe-
lich die den naem voert van een kersten men-
sche?

Dif. Voor al / sijn ghelooue.

Meest. Waerom dat?

Dif. Want door tghelooof erijghen wy kennis-
se van god / van Iesum onsen heere / vander sa-
licheyt / vander verdoemenisse / ende van allen
tghene daer men door coemt totter salicheyt /
oft totter verdoemenisse.

Meest. Tis wel onthouden.

Dif. Ten tweeden is van node / te weten die
gheboden godts. Want ten is niet moghelijk
bequamelijck te doen dat godt beuolen heeft /
ende te laten dat godt verboden heeft / sonder
kennisse van zyn geboden.

Meest. Nu voort:

Dil. Ten derden behoort een ieghelijck te weten hoemen bequamelijck godt bidden sal/ en aenroepē/ ooc hoemē hem offerhande doē sal.

Meest. Sy wat reden?

Dil. Want wy niet en sijn/ niet en vermoghen/ niet en hebben noch connen vercrighen / dan by graci ende ghenade vanden almoghenden godt.

Meest. Soe cest wel reden dat wy hem dickmael oetmoedelijck bidden ende aenroepen/ oock dicmael sacrifici oft offerhande doen.

Mer waer inne leertmen dese drie dinghen?

Dil. Dierste/ inden Credo in deum. Tweede in die tien gheboden / ende die twee ghebodē der liefden . T derde in den pater noster / ende int werck der missen.

Meest. T is wel.

Dil. Ten vierden behooren wy te kennen die sacramenten der heyligher kercken.

Meest. Waerom dat?

Dil. Want doer die sacramenten worden wy geheylight/ ghetekent/ en vereenicht met malcanderen/ om te sijn een volck van eenen heerē der heerē/ hebbende een gheloof/ een doopsel/ enen hope van een ewich leuen.

Me. Wter maten wel.

Dil. Ten vijfsten behoortmen te weten wat dnechde is/ ende wat sonde is. Want door die sonde wordt den mensche verargert/ ende ten laefften ghebrocht inden ewighen doot.

Me.

Me. Den welcken men noemt den tweeden doot oft die verdoemenisse.

Dil. Ende door die duechde wordt den mensche verbeteret/ vereelt/ verciert/ ende ten laesten ghebrocht tot een glorioes leuē bouen in den hemel met Christum onsen heere.

Me. Sone godt sijn ghelooft nu en verdriet my den aerbeit niet met aller.

[Hoe grotelyck dat gheloooue van node is.

Me. Waerom moeten wy ghelooouen in godt ende in Christum Iesum onsen heere?

Dil. Daerom/ want wie niet en ghelooft die sal verdoemt sijn/ dat meer is/ wie niet en ghelooft die is nu veroordeelt.

Me. Tis alsoe/ dit sijn die woorden Christi Iesu soe hyse seluer ghesprokē heeft. Mer wat is dat te segghen Ick gheloooue?

Dil. Dat is. Ick houdt vast ende seker in mijn herte voor die opperste waerheyt/ daeromme want godt alsoe veropenbaert heeft/ Ihesus alsoe ghepreect heeft/ die apostelen met haren nacomelinghē van beghinsel tot nu toe alsoe ghelceert hebben.

Me. Och het gaet soe wel/ mer wat moeten wy gheloonen?

Dil. Al het ghene dat die heylighe kercke ons voor houdt ende leert in den Credo in deum.

Me. Ende wie heeft den Credo ghemaect?

Dil. Die heylighe apostolen doort inspreken

vanden heylighen gheest.

Me. Het is alsoe ende tghene dat inden **Credo** staect is al veropēbaert van bonē int woort godts / ende van tbeghinsel by een gheuoecht inden **Credo** opt cort / ende met clare woordē tot behoef van ghemeyn kercken mensche / om dat lichtelick te verstaē ende beter te onthouden. **Au** segt op uwen **Credo**:

Dil. **Credo** in deum patrem omnipotentem.

Me. Neen loon / dat is latyn het welck ghi niet en verstaet / mer segten in duytse hen

Dil. Ick ghelooue in godt den vader almachtich / schepper van hemelrick ende aertrick.

En in Iesum Christum sine sone / onsen heere. Die ontfanghen is door den heylighen gheest.

Geboren van die maghet **Maria**. Shepalsijt onder den rechter gheneemt **Pontius pilatus** / ghecruyst / ghestoruen / ende begrauen.

Hy is neder ghedaelt ter hellen / des derden daechs is hy verresen vander doot . Hy is op gheclommen ten hemel / ende sidt aen die rechter handt zijns vaders almachtich. Van daer sal hy wederom comen ende gheuen oordeel ouer die leuende ende doode.

Ick ghelooue inden heylighē gheest / die Christen kercke / dat si heyligh is en ghemeyn / ghemeynschap der heylighen / vergiffenisse van sondē / verrisenisse des vleys / ende dat cewich leuen. **Amen.**

Me. Maer om te proeuen ofc ghi den **Credo** wel verstaet / segt mi terst hoe wordt den **Credo** ghe

do ghe

do gedenkt?

Dil. In drie deelen. Het eerste deel leert wat wy moeten gheloouen van Godt den vader. Het tweede wat wi moetē gheloouē vā Christus Iesu dē sone gods. Het derde wat wy moeten gheloouen van Godt den heylighē gheest. **Me.** Hoe veel punthens oft articulen ynder inden Credo?

Dil. Twaelf / ende dese heeten die twaelf articulen van theyllich kersten ghelooue.

¶ Dierste artikel van den Credo.

Me. Segt op het ierste artikel vā onsen ghelooue.

Dil. Ick ghelooue in godt den vader almachtich / sceppe van hemel rijk ende aertrijk.

Me. Wat leeren wy in dit ierste artikel?

Dil. Eerst dat daer is een godt.

Me. Tis wel / want hier staet Ick ghelooue in godt / dat is in eenen godt / want daer en is / noch nimmermeer zyn en sal inder dan eenen godt.

Dil. Ten tweeden / dat Godt almachtich is / dat is / die alle dinck doet / ende gheē dinck onmoghelijck en is om te doen.

Ten derden / dat hy geschapen heeft hemel ende aerde / ende al dat daer in is / gheuende een yghelijck zyn natuere / zyn cracht / zyn leuen / zyn voetsel. Ten vierden leert ons dit ierste artikel / dat inder godhent waerachtelijck dree persoen van drien is Godt den vader.

Me. Dat is wel gheseyt/ want hier staet Ick ghelooue in god den vader/ daerom soe moet een persoen sin godt den vader. Ende want terstont daer nae den Credo spreekt vā godt den sone / ende ten laetsten van god den heylighen gheest. Hierom sijnder inder godheit drie personen/ ende nochtans maer een godt/ God den vader/ Godt den sone/ Godt den heyligen gheest/ een ewich godt/ eē onuerscheide godt/ ende anders gheen godt/ dat is ghenoch.

¶ Tweede artikel.

Me. Voort segt o het tweede artikel.

Dit. Ende in Iesum Chrustum sinen eenighē soon onsen heere.

Me. Sone wat leert ons dit artikel?

Dit. Erst dat Chrustus is den eenighen sone gods / geboren inder ewichent nae sin godtliche natuere van godt den vader . Ende dat daerom oock Chrustus seluer godt is.

Me. Soet dat/ want altoos ist kint van eender natueren met sinen vader/ ghelyck ghi eñ ick menschen sijn / daerom/ want ons ouders menschen sijn.

Dit. Ten tweeden/ dat Chrustus is Iesus/ dat is/ salichmaker ende onsen heere/ wāt hy ons ghecoft heeft met sijn dierbaer bloet.

Me. Oock daerom is hy Chrustus genaemt/ want hy gheordineert eñ ghelalft conuick is vander geheelder werelt hebbēde macht ouer allen dinghen die inden hemel sijn ende inder eerden.

eerden.

¶ Derde artikel.

Me. Welck ist derde artikel?

Disc. Die ontfanghen is door den heylighen gheest/ ghebooren van die maghet Maria.

Me. Wat gheloouen wy wt desen artikel?

Dif. Dat die sone gods ghewordē is waerachtelyck mensche van een snyder maghet/ ghe-noemt Maria/ maecht zynde voor die dracht/ maecht in die dracht/ maecht bliuende nae die dracht: zynde ontfanghen puerlijck door die cracht vanden heylighen gheest / sonder toe-doen oft behulp van eenighen man.

Me. Alsoo dat Christus is waerachtelyck den sone gods/ ende den sone des menschen.

Dif. En daerom waerachtich godt en waerachtich mensche/ hebbende lijf ende siel/ vlees/ bloet/ ende beenderen als wy.

Me. Mer hoe ist moghelijck?

Dif. Och meester swijcht daer af/ want gheē dinck en is godt onmoghelijck / ghelijck scrijft Mat. tuere ons leert op veel plaetsen/ soe ic onthou Luc. den heb wt uwen monde.

¶ Tvierde artikel.

Me. Nu segt op tvierde artikel.

Dif. Ghepassyt onder den rechter ghenoeemt Pontius Pilatus/ ghecruyst/ ghestoruen/ ende begrauen.

Me. Dit puntken is claer te verstaen.

Dif. Want het leert openlijck dat Christus deerlijck

deerlijck ghepassijt ende ghetoument is ghes
weest / en ten lesten gheslagen aen een galghe
ghemaect op maniere vā eenē cruce / en ghe
stouē den doot aen den cruce / daer nae begraven
uen / en dat onder Poncio Pilato als rechter.
Me. Ghelijck breef ende claerlijck bescreuen
hebben die vier Euangelisten: maer hadde dit
Christus verdient?

Dit. Jesu meester / neen hy. Want ons salich
maker Jesus en hadde nont sonde ghedaen /
noch met wercken / noch met woorden / noch
met ghedachten.

Me. Waerom heeft hy dan soo deerlijck den
doot ghestouen?

Dit. Erst wāt hy getuichenisse gaf der waer
hent / ende volbracht den wille van zijnen he
melichē vader volstādelijck tot int eynde toe.
Ten tweeden heeft hy willichlijck ghestouen
den doot / om te voldoen godt den vader / ende
te betalen voor allen sonden van die gheheele
werelt.

Ten derden / om ons een exempel te gheue dat
wy oock lieelijck sonden lijden ende penitentie
doen voor onse sondē / als hy voor ghedaē heeft
om onse sonden wille / al was hy sonder sonde.
Ten vierden / om dat wi sonden leeren vreesen
die strenghe rechtueerdichent gods / wāt heeft
godt sine eenighen sone niet ghespaert / maer
heeft hem soo deerlijck laten tracteren tot in
der doot toe om der sonden wille / hoe veel te
meer sal hy ons / die quaet ende valsch sijn /
niet

niet sparen ist dat wy bliuen in onse sonden/
maer sal ons oncr leuere in den ewighen
doot.

Ten vijfsten/ daerδ dat wy niet cleyymoedich
souden wordē als wy begeet worden/ verstorē
veriaecht/ veracht/ geslaghen/ oft ghedoot/ en
dat altemet van ons eyghen vrienden/ die wy
dickmael duecht hebben ghedaen . Want als
dus heeft ghenaren onsen salichmaker Iesus.
En nochtans is hi nu verheue bouē al dat mē
noemen mach tot int hoochste vanden hemel.
Me. Och sone tis so wel gheseyt / onthout
roch dese vijf punthens ghelyck ick v die ghes
leert heb byscruuereu.

TWijfste artikel.

Me. Twijfste artikel hoerspriet?

Dil. Hy is neder ghedaelt ter hellen/ des der
den daechs is hy verresen vander doot.

Me. Wat leert ons dit artikel te ghelooonen?

Dil. Erst dat die siele van Iesum/ als tlichae
lach int grafe/ was neder gedaelt tot int voor
gheborcht der hellē / vereenicht bliuende met
die godlyke natuer ende cracht.

Me. Wat macchte si daer?

Dil. Om te verlossen die oude vaders/ Adam
Abraham/ Isaac/ Jacop/ oock die propheten/
ende allen den ghenen die in duechden gestor
uen waren.

Me. En dese heeft hi triumphelick met hem
gebrocht in den hemel op den ascensien dach.

Dil.

Dis. Ten tweeden / dat Iesus opten derden
dach verresen is wt den graue en wt der doot.
Me. Hoe ist gheschiet?

Dis. Door zyn godlijcke cracht / smorghens
vroech / ghelijck die vier Euangelisten wtleg-
ghen. Ende is weder om gheworden leuende
in zyn eyghen lichaem / met een godlijck ende
glorioes leuē / dat numme meer steruē en sal.

Me. Hierom en verueert v niet voor tsteruē /
wāt ghelijck Christus verresen is wter doot
tot een nieu godlijck ende glorioes leuē / alsoo
sullen oock verresen allen menschen die met
Christo vereenicht zyn int gelooue met een
duchdelijck leuen.

¶ Tseste artikel.

Me. Voort aen / segt op het seste artikel.

Dis. Hy is op gheclommen ten hemel / en sidt
aen die rechter hant zins vaders almachtich.

Me. Wat gheloouen wy wt dit puntken?

Dis. Dat Iesus op den ascensien dach wt zyn
eyghen godlijcke cracht is op gheclomme tot
in die hemelen / niet alleen tot in een hoercken /
maer tot opt hoochste bouē inden throō gods.
Ende sidt / dat is te segghen / rust glorioeselijck
aen die rechter handt zins vaders.

Me. Hoe ist te werck gegaen?

Dis. Seer statelijck / ghelijck blicke wt die
scriftuere / in die teghenwoordichoyt van zyn
apostolen ende discipulen opten berch van O-
liueten bytē Hierusalē. Erst onderwylende

zijn apostolen met veel gorde leerlinghen ende
gheuen de haer die godlijcke benedictie. Daer
nae is hy met opghebuerden handen op ghe-
clommen / alsoo dat zijn apostulen hem sagen
gaen tot in die wolcken / ende is alsoo ontfan-
ghen vander godtheyt dat hy ghestelt is opt
hoorchste / te weren / aender rechter hant vande
hemelichen vader.

¶ Leuenste artikel.

Me. Welck ist leuenste artikel?

Dil. Van daer sal hy weder om comen / ende
gheuen oordeel ouer die leuende ende doode.

Me. Wat gheloouen wy wt dit puntken?

Dil. Dat eens gheshieden sal het wterste en
ghemeyn oordeel gods ouer allen menschen /
weder si leuende / in oft doot.

Me. Wanneer sal dit gheshieden?

Dil. Inder waerheyt meester dat en weet ich
niet / noch ghi en hebbes my noyt gheleert.

Me. Is alsoo / want ghelijck Christus wt-
spreeckt / vā dien dach en weet nyemant / noch
mensche / noch enghel / noch den sone des men-
schen / dan den vader alleen. Maer den dach
des heeren sal comen ghelijck een dief inder
nacht / dat is / als men daer alder minst oppen-
sen sal. Maer waer sal het wterste oordeel
gheshieden?

Dil. Op deser eerden / ghelijck die sommighe
gheuoelen wt der scriftueren int dal van Jos-
saphat,

Me.

Me. Wie sal den rechter zyn?

Dil. Christus Iesus ons salichmaker / in zyn
eyghen menschelijcke natuer / daer hy in is op
gheclommen ten hemel.

Me. Maer salt oock statelijc te werck gaen?

Dil. Schiaet / waer maten seer statelijck / ende
oock seer groutelijck voor den quaetwilligē.
Want hy sal comen in zyn maicsteyt met een
machte die groot is / sonder comparatie / in
die hemelsche wolcken / ende allen zyn enghel
ien / nyemant wt ghesloten / oock allen sanctē
ende sanctinnen / die menich duyfent zyn met
hem / voorts die gehele cōfistorie gods / God
den vader / Godt den sone / Godt den heylighē
gheest / met allen godlijcken crachten en vir
tuten.

Me. Sone dat is wel onthouden / maer wie
sullen dan ten oordeel comen?

Dil. Allen menschen wt die vier hoeken der
werelt / oest / supden / west / ende noorden / hoe
langhe dat si oock doot oft verrot hebben ghe
weest.

Me. Maer sullen si daer al ouer hoop staen
onder malcaunderen?

Dil. Schneen si meester / want den rechter
Christus Iesus sal die schaepekens / dat is / die
duchdelijcke menschen stellen aen zyn rech
ter hant / ende die bocken / dat is / die sondighe
stinkende menschen / sal hy stellē aen die link
ker hant.

Me. Ende hoe salt vournisse gaen?

Dil. Aldus / totten duechdelijcke menschen.
Coemt ghebenedide mins vaders / beside oft
neemt possessie van rijcke gods / dat v bereyt
is van beginsel des werelts. Totten verdoemden
menschen aldus. Saet van my vermale
dyde int eewich vier / dat bereyt is den duuel
ende zyn enghelen.

Me. Die vormis salt oock crachtich zyn?

Dil. Alsoe crachtich dat terstont die duechde
lijcke menschen sullen ingaen int eewich leue
met lijf ende siele. En die onduechdelijcke sul
len ingaen in die eewighe verdoemenisse / oock
met lijf ende siele / sonder genade / sonder hope /
sonder barmherticheyt: en dat wt cracht van
deser sententien.

Me. Wat sal daer nae zyn?

Dil. Daer nae ist deynde / want dan sullen al
le dinghen eewelijck bliuen op eenen pas son
der veranderinghe.

Me. Och sone vrees altoos / ende leest duech
delijck / want wt gaerlydendic alsdan staen
sullen onder die Locken.

¶ Dachtste artikel.

Me. Voorts / spreekt nu den Credo van den
heylighen gheest.

Dil. Tis waer / legghende aldus. Ick gelooue
inden heylighen gheest.

Me. Maer wie is desen heylighen gheest.

Dil. Den gheest gods / die oock selner godt is /
inder eewicheyt ghebenedijt / van eender na /

ueren niet godt den vader/ ende god den soen.
Me. Ghelyck wy segghen/ Godt den vader/
Godt den soon / Godt den heylighen gheest /
drie personen/ een godt/ ende een ewich godt/
ende een onnerscheyden godt : maer waerom
heet den heylighen gheest heyligh te zijn?

Dit. Want hy heyligh is in zijn seluen/by zijn
seluen/ ende wt zijn eyghen cracht/ als een le-
uende fonteyne / daer wt vloeyt allen heyligh-
heyt in alle duechdelijckē menschen / sancten
ende sanctinnen.

Me. Tis wel / want wie onder die menschen
heyligh is/ die is heyligh by gracie ende ghenade
ende doort invloeyen vanden heylighen
gheest. Noch eens/ segt wat is den sinne vā de-
sen artikel?

Dit. Ick ghelooue inden heylighen gheest/ dat
is/ gheloouēde stel ick mijn liefde ende betrou-
wen op den heylighen gheest/ als op den ghe-
nen die godt is / inder ewicheyt ghebenedijt/
ende macht heeft om my ende allen menschen
heyligh ende salich te maken.

Me. Heilich/ dat is/ edel/ puer/ sinuer/ opghe-
uoert tot eenen hemelschen staet/ die in zijn sel-
uen onsterflijck ende onuergauckelijck is.

¶ Tneghenste artikel.

Me. Segt op tneghenste artikel.

Dit. Ick ghelooue in die heylighe en gemeyn-
kerckie. Ende ghemeynschappe der heylighe.

Me. Wat verstaet ghi by die kerckie?

Dit.

Dil. Niet den tempel ghemaecte vā hout en
steen/ mer die ghemeen vergaderinghe vā al
leu menschen/ die haer gheloof ende hope stel
len oft ghestelt hebbe op god almachtich sceps
per van hemel rick ende aerder rick belouder/
van beghynsel der werelt van Christus tijden
af tot nu toeduerende.

Me. Wat ghelouen wy van dese kercke oft
ghemeen vergaderinghe?

Dil. Die dinghen.

Me. Te weten.

Dil. Eerst dat si heyl'ich is/ ten tweeden. dat si
ghemeen is/ ten derden. dat si een alleen is.

Me. Tis wel/ want inden Credo diemē singt
inder missen/ staen opelijck dese drie puntkens
ghenoemt: maer waerom is die kercken ker
ke een?

Dil. Want Christus anders gheē vergaderin
ghe van mensche en kent oft ontfant/ als sijn
bruyt / die met hem sal triumpheren in rick
der hemelen / dan die vergaderinghe der ghe
loouende menschen die bliuen staen in geloo
ne door die propheten ende Christum geleert.
Item daerom een / want Christus menschen
in wat hoeken der werelt dat si zijn / hangen
cendrachtelijck aen eenen Jesum Christum/
als haren heere/ meester / ende salichmaker /
aen een ghelouue/ een leer'inghe/ een ghebruy
de der sacramenten / ende hier door aen malcan
deren / ghelijck ledkens in een lichaem / daer
Christus Jesus thoofst af is.

Me. Voorts / waerom is die kersten kercke heyllich?

Dif. Want si geheyllicht is / ende noch daghelijcx geheyllicht wordt door Christum Iesum hareu bruydegom. Item want in haer alleen te vinden is al gheue waer door die sielē geheyllicht worden. Te weten hemelsche gracie / die verdiēsten Christi / het woort gods in meer ende ongheschēdt / die heylighe Sacramentē / bystant der heylighen.

Me. Genoech dat. Te lestē / waerom hiet die kersten kercke ghemeyn?

Dif. Want si altoos open staet / en open staen sal tot den wtersten oordeel toe voor eē yeghelijck die hem keeren wil tot Christum door eē goet ghelooue.

Me. Oock daerom ghemeyn : want si duert ende gheduert heeft op allen tijden / vant beghinsel der werelt af / ende spreent haer wt op allen hoecken der werelt daer men gheloof in Christum.

Dif. Meester in dit artikel staet noch een ander puntken / te weten : Ghemeinschappe der heylighen.

Me. Tis waer sone : mer hoe verstaet ghi dit puntken?

Dif. Aldus meester / dat in die kersten kercke alle duechdelijcke menschen sijn onder malcāderen deelachtich van haer duechsaemheyt.

Me. Ende dat door cracht vander liefden / die alle dinck ghemeyn maect ende vereenicht /
ende

en door die cracht van eenen heiligen gheest/
die daer woont in allen duechdelijcken mens-
schen.

Dit. Meester / segt my eenighe ghelijckenisse
om dit beter te verstaen.

Me. Welstone . Ghelijck in ons lichaem zijn
veel verscheyden ledckens / nochtans door
cracht van een siele het een ledckē doet bystāt
ende behulp den anderen leden . Item vaert
deen leken wel / die ander hebbē ste bat. Item
is deen leken in perikel / al die ander ledckens
zijn tot om dat te verlossen ende te beschermē.
Alsoo gheschiet oock onder die duechdelijcke
kersten menschen.

Dit. Meester ick verstaē dat redelijc wel.

¶ Tiende artikel.

Me. Voorts nu / segt op tienste artikel.

Dit. Vergiffenisse van sonden / dat is / ick ghe-
looue datter is te crijghen vergiffenisse oft re-
missie van sonden.

Me. Ende van wat sonden?

Dit. Van allen sonden / hoe groot dat si zijn /
hoe leelicke / hoe menichfuldich / ende hoe lan-
ghe dat si gheduert hebben.

Me. Maer hoe coemt men tot dese vergiffe-
nisse van sonden?

Dit. Door drie dinghen / waer af dierste is een
vierich ghelooue ende botrouwen in Christi
Iesum. Het tweede / een goet berontwe vā son-
den. Het derde / waerachtighe biechte voor den

priester / als stadhouder godts . Niet dooreen
pghelijcken van desen bysonder / mer door de-
se drie ghelijcker handt .

Me. Waerom ghelijcker handt?

Dil. Want die ghelooft ende betrouwt in Chris-
stum en wilt gheē penitēcie doen / die en sal
niet comen tot vergiffenisse van sonden.

Me. Waerom dat?

Dil. Want Christus Iesus seyt seluer . Ten si
dat ghy penitencie doet / ghy sult altesamen
vergaen / dat is / verdoemt bliuen . Item die pe-
nitēcie doet oft berou heeft / ende en wilt heer
niet biechten aen den priester als stadhouder
godts / die en sal niet comen tot remissie van
sonden.

Me. In wat reden?

Dil. Want Christus heeft seluer ghelocert / soo
wat sonden niet vergheuen en worden door
den priester / die sullen onnverghenuen bliuen /
segghende tot den priesters . Ick seynde v ghe-
lijck mijn hemelsche vader mi gesonden heeft /
wie ghy zijn sonden vergheeft / die im verghe-
uen / wie ghy zijn sonden hout / dat is / niet en
vergheeft / die bliuen ghehouden / dat is / on-
nverghenuen . Hierom moeten wy remissie ende
vergifpenisse soecken door dese drie te samen :
door Christum Iesum onsen salichmaker /
door een goet berouwe / door waerachtighe
biechte / altoos in een goet gheloone ende be-
trouwen op die barmherticheyt godts / ende
op die groote / bittere / sware penitencie ghes-
daen

daen voor ons door Iesum / als hy voor ons
sterf den bitteren doot.

Me. Och sone tis wtermatē wel onthoudē/
nu voorts.

¶ Delfste artikel.

Me. Nu voorts / segt op delfste artikel.

Dil. Verrisenisse des vleesch / dat is / ick ghe-
looue dat verrisen sal wter doot ons vleesch/
dat is / ons lichaem die nu steruen ende wordē
begrauen / oft verrottē / oock op wat plaetsen
oft hoecken der werelt dat si steruen.

Me. Sone wanneer en hoe sal dit geschiedē?

Dil. Och meester dat en heb ick niet onthou-
den / maer ick bidde v verclaert my noch eens
een cleyn luttelken.

Me. Gheerne soon / het sal gheschieden opt
laeste vāder werelt als Christus sal comē ten
wtersten oordeel. Hy sal wt leynden zyn en ghe-
len met trompetten / ende met een vops oft
gheluyt dat groot wesen sal sonder compa-
racie. Ende door die cracht van desen gheluyt
sullen opstaen wter doot / dat is / verrisen al-
len menschen die gestoruen zyn / oock hoe lan-
ghe oft menich duysent iaer dat si doot heb-
ben gheweest / ende verrot. Ende sullen weder
leyuende worden in haer eyghen persoon / daer
si te voren in gheleefe hebben.

Dil. Meester hoe ist moghelyck?

Me. Als voor geseyt is / den almoghendē god
en is gheen dinc onmoghelyck.

Dil. Tis oock soo/maer wanneer ende hoef sal
dit gheschieden:

Me. Het sal gheschieden subijtelick op een o/
gheblick tijts/ alst wterste oordec coemt.

C Tleste artikel.

Me. Voorts/welck is tleste artikel?

Dil. Ende het ewich leuē. **Wmen.** Dat is/ ick
ghelooue datter is een ewich leuen.

Me. Hoe sone/ isser noch een ander leuen dan
wy nu hebben?

Dil. Meester dit leuen dat wy nu hebben is
cort en quact/ sterfelijck/ en vol ghebreks/ mer
ons gheloof leert datter noch een ander leuē
is dat ewich is/ oprecht/ onuer ganchelijck/
sonder ghebreck/ sonder swaericheyt/ in een e/
wighe soericheyt/ altoos enen edel/ enen leuē/
de/ enen glorides in eē perfecte volmaechtheit.

Me. Soon maectit dat ghi coemt tot dien le/
uen/ want dit leuen sal corts v ende my bege/
uen/ by auontueren eer dan wy meinen/ want
niemant en weet dach noch vre wanneer: mer
waer is het ewich leuen?

Dil. In godt / ende by godt hier bouen inden
hemel/ daer den thron des heeren is/ ende in
allen sancten ende sanctinnē die met hem ver/
eenicht sijn. Oock hier beneden in allen duech/
delijcken menschen is de ewich leuen / op ma/
niere van een voorspel oft voorsmaeck/ oft be/
ghinsel van tghene dat toecomende is.

Me. Ende soude het ewich tenen sijn hier in
Gerse

Aerfelijcke menschen?

Dil. Schriftuere spreekt opentlick/ segghen/
de/wie diwoort godts hoort ende bewaert/ die Ioan. 5.
heuet deewich leuen in hem. Item wie tlich aē Ioan. 6.
Chusti eerweerdelick mit/ die heuet deewich
leuen in hem. Item wie heeft den sone godts/ Ioan. 5.
die heuet leuen : wie oock den sone godts niet
en heeft/ die en heeft het leuen niet.

Me. Ende onthout voor eenen sekeren regel
wie niet neerstich en is hier in hem te hebben
een beginsel/ voorsmaeck/ oft voorspel van dē
ewighen leuē/ die en sal nimmermeer comē
bouen inden hemel / daer deewich leuen per-
fect is ende volmaeckt.

Dil. Ick salt wel onthouden by der gracen
godts.

Me. Mer hoe coemtmē tot desen voorsmaec
van deewich leuen?

Dil. Door Christum Iesum ende door eē lief-
lick onderhouden der geboden godts.

Me. Ergo leeft duechdelijck en doet gat god
benolen heeft / laet dat hy verboden heeft/ al-
toos wt een lieflick ende minnelijck herte. Al-
soe suldy vercrighen hier den voorsmaeck/ en
naemaels die oprechte volmaectheit van dee-
wich leuen.

Dil. Wilt godt ick sal mijn beste doen.

Me. Amen/ dat moet waer zyn. Voorts van
die tien gheboden.

Dil. Meester moeten wy oock anders yet ge-
loouen dan inden Credo staet?

Me. Iac ghi sone/ghi moet gheloouen datter een helle is/oft een ewighe verdoemenisse int ewich vier voor die ghene die buntē tgelooue steruen/oft in letterie/oft in doot sonden/wāt scriftuere alsoo leert. Itē datter is vaghevier voor den ghenen die in duechden steruen/mer nochtans niet teenemael ghesumert en zyn voor die doot : want die scriftuere alsoo leert. Item datter is een heyligh doopsel / ende dat men door doopsel salich wort . Oock datter is theyligh sacrament des altaers/ende dat daer inne besloten is waerachtelijck Christus Iesus onsen salichmaker: want die scriftuere alsoo leert. Item noch veel ander dinghen moeten wy gheloouē/ghelijck ghi daghelijcx hooritpreken ende bewijsen wt die scriftuere / en die leeringhe der heyliger kercken. Ende wilt ghi breeder verclaringhe hebben van als wt die heylighe scriftuere van donde ende nieuwe testament / leest neerstelijck ons boeck genoemt claer bewijs wt den worde godts van tghene dat men behoort te gheloouen ende te beleuen.

¶ Van die tien geboden gods.

Me. Sone hebt ghi oock goede begheerte te comen ten ewighen leuen?

Dil. Och meester weemy en come ick daer niet / allē mijn herte is om eens daer te comē.

Me. Hoort dan nae dē ract die cort ende goet is/al

Is/aldus seyt Iesus. Wilt ghi comen ten ewi-
ghen leuen/onderhout die gheboden gods.

Dil. Meester ick weet wel die tien gheboden.
Ne. Wel sone dat is goet/maer ten is niet ge-
noch/wat Iesus seyt aldus. Wile ghi comē ten
ewigen leuē/soo onderhout/ dat is/volbrēgt
met den wercken die tien ghebodē gods/die ic
v neerstelijck hebbe geleert ende onderwelen:
maer om te hoorē oft ghise wel hebt onthondē
en oock wel verstaet/ segt op die tien ghebodē
soo ick se v gheleert hebbe.

Dil. Dit sijn die tien gheboden godts met den
onderwijs dat ghi mij daer by gheleert hebt.
Deerste is. Ghi sult uwen heer godt aenbidde
ende dienen hem alleen/ in deser voeghen/ dat
ghi gheen dinck/ noch bouen indē hemel/ noch
inder lucht/ noch beneden inder eerden/ ofte
watere sult aenbidden oft eeren als godt/ dan
hem alleen.

Tweede ghebot. Den naem vā uwen heer god
en sult ghi niet opnemen ydelijck oft te ver-
gheefs/ dat is/sonder discretien ende eerweer-
dicheyt.

Derde is. Viert den sondach om heyllich te
maken/ ende oock allen anderen feestdaghen.

Tvierde. Eert vader en moeder/ oock v ouer-
sten die v gheestelijcke ouders sijn.

Twijfste. Ghi en sult niet doot slaen/ noch met-
ter herten/ noch metten wercke.

Tseste. Ghi en sult gheen ouerspel doen/ noch
oncuptheit buyten den houwelijcken staet.

Tseuen

Tienēste. Ghi en sult niet stelē / noch ontwel-
ghen / noch onthouden niemants tēlijck goet.

Dachtste. En gheeft gheen valsche getuyche-
nisse teghen uwen naesten.

Tneghenste. En begheert niemants bedde-
ghenoot.

Tiende. En begheert niemants tēlijck goet /
teghen reden ende rechtveerdicheyt.

meest. Sone het by voeghen oft verclaringhe
by elck ghebodt twelck ick u gheleert heb / dat
wort sonder twifel begrepen ende verstaen in
die woorden gods van den tien gheboden. En-
de ick hebter by gheselt om beter ende claer-
der verstant te hebben van die tien gheboden.

Dit. Ick bens oock wel indachtich.

I Dierste ghebot.

Me. Nu segt op dierste ghebot.

Dit. Ghi sult uwen heer godt aenbidden ende
dienen hem alleen.

meest. Wie is onsen heer godt?

Dit. Die hemel ende eerde geschapē ende ghe-
maect heeft / diet al regeert / al voert / al onder-
hout / die macht heeft alsoo wel ouer den doot
als ouer dienen / die oock macht heeft lijf ende
siele te worpen inden afgront vander hellen.

meest. Hoe salmen godt den heere aenbiddē?

Dit. Als die opperste hoocheyt / die opperste
goetheyt / dopperste edeldom / dopperste barm-
herticheyt die lijf ende siel can salich maken.

meest. Yet gaet seer wel / want godt moet mē
aenbid-

aenbidden ghelijck zijn godlijcke hoocheit be-
quaem is/dat is/ bouen al stellende op hem ons
gheloone/ons betrouwen/ons liefde. En hoe
sal men godt dienen?

Dil. Sonder twifel oock bouē al datmē noe-
men mach / ghelijck zijn godtlijcke hoocheyt
bequaem is/hē onthēde/hem vreesende/en on-
derdanich zijnde bouē al datmē noemē mach.

Me. Wanneer dienen wy godt alleen?

Dil. Als wy niemant/noch Paus/noch Key-
ser/noch vrouwe/noch meester/noch ons on-
ders dienē oft onderdanich zijn / dan in tghene
dat goet is ende duechdelijck / godt wel beha-
gende/ ommers nyimmermeer en soude wille
yemant dienen in tghene dat ongodtlijck is/
ende teghen die gheboden godts.

Me. Waerom moeten wy aldus dienen ende
aenbidden godt alleen?

Dil. Want hy alleen godt is/ende alle andere
dinghen zijn creatueren gheschapen ende ghe-
maecht van hem.

Me. Nu wat eyschet dit ghebot?

Dil. Dat een yeghelijck sal te voeten vallen
ende aenbidden deuotelijck godt den opperste
heere/ stellende op hem allen zijn herte / zijn en-
hope/ zijn liefde/ zijn gheloof/ als op die hooch-
ste almogentheyt/ ende zijn hem alleen bouen
al gehoorzaam ende onderdanich. Itē dat men
gheen dreck en sal ceren/ aenbidoen/ oft dienē
als godt/dan hem alleen/ ende Christum Ie-
sum onsen heere ghebooren van Maria.

Me.

Me. Dat is wel/ want Christus is waerachtich godt. ende waerachtich mensche. Nu wie misdoen al teghen dit ghebot?

Dis. Die haer hertē seldom oft nimmermeer wel keeren tot haren heer godt. Itē die luttel oft gheen liefde oft denotie draghen tot godt. Item die wanhopich oft desperaet sijn. Item die omgaen met afgoderie/ ongheloonicheyt/ ketterye/quade leeringhe/tonerhe/dyuelrhe soeckende vanden dyuel oft met dyuels cōsten/ datmen van godt alleen soecken moec. Item die meer ontfien oft onderdanich sijn dē menschen dan godt. Item die haer betrouwē meer stellen op heylighen dan op god/ oft heylighen eeren oft acuroepen als godt / oft bouen godt.

Me. Nochtans ist goet en bequaem nae theslich euangelie datmen sancten en sanctinnen hooghlijck eert als groote vrienden en wtuertoren hinderen gods/ en hemelsche borghers/ ende aenroeft deuotelijck als ons aduocaten oft bystaunders / om door haer beter te vererighen aen die hoocheyt godts gracie ende ghenade. Dit heeft aldus wel gheleert/ ghepreect/ gheleoft/ ende claerlijck bewesen wt scriftuerre die geheele heylighe kerche.

Dis. Ende ich en twifel daer oock niet aen: maer nochtans sanctē en beelden van sancten en sijn gheen godt.

Me. Tis oock soo. ende wiese voor godt hout die misdoet teghen dit ghebot.

¶ Twee

¶ Tweede ghebot.

Me. Tweede ghebot hoerspreket?

Dil. Ghi en sult den naem van uwē heer god niet opnemen ydelijck oft te vergeefs.

Me. Sone wat is dat ydelijc oft te vergeefs?

Dil. Dat is/sonder discretie ende eereweerdicheit/te wetē in lotternie/gabberie/sassenheit/quætheit/vileinicheit/valscheyt/oneerbaerheit/op tijden en plaetsen daer anders niet dā ontijdicheyt ende lichtueerdicheyt wort ghesauteert.

Me. Tis wel/wāt wt sulcke dingē en cā noch duucht gecomē/noch recht profijt: mer welck is desen naem godts daer tghobot af sprecket?

Dil. Al tghene daer men bequaemelijck mede noemt ende eert godt den heere/ oft Christusum Jesum den soon gods/oft yet dat godt ende dē soon gods aengaet/ghelijck die macht godts/die cracht gods/theplijch bloet/theilich crups/den doot Christi.

Me. Voorts sone/wat eyscht dit ghebot?

Dil. Dat men aldusdanighe naem gods nymmenmeer inden mont nemē en sal/dat is/noemen/ten si in duechdelijcke ende heerlijcke oft nootlijcke saecken/en dat met eereweerdicheit ghelijck als men bequaemelijck eedt doet voor die bancken van rechte.

Me. Den waerō is/wāt alsoo groot/hooch/en weerdich moeten wi onsen heer god achtē int hert/dat wi hē niet eens en soude dorre oft willen

willen noemen/ten waer met bequame reue-
rectie ende eerweerdicheit: maer wie misdoe
al teghen dit ghebot?

Dil. Al die ghene die sweren valscheelijck oft
valsche eden doen. Item die vloecken/verbā-
nen/vermaledijen/ oft blasphemere in quaet-
heyt oft ontüdicheyt/die valsche getuych ghe-
uen/ghecke oft spotten by eeni ghē naem gods
oft by den gecruyften Iesus/by thelich bloet/
by theplich cruyts / by den doot godts / by die
moeder gods/by allen gods heylighen: maer
meester alsment doet maer wt ydelheyt son-
der arch.

meest. Sone dat is dat hier opentlijck verbo-
den is/te weten/ dat mē niet vloecken oft swe-
ren en sal wt ydelheyt. Ende hoe waert mo-
ghelijck te gheschieden sonder erch tghene dat
is teghen den wille ende tgebot vanden al-
moghenden godt?

Dil. Meester alsment doet wt ghewoonte en
excuseert dat niet?

meest. Sone die eens steelt die moet hanghē/
ergo veel meer moet hy hanghen die dicmael
steelt en wt ghewoontē: alsoo die eens swert
ydelijck ende onbehoorlijck by den naem gods
willens ende wetens/ die misdoet tegen sinen
heere godt. Ergo diet dicmael doet en wt ghe-
woonten / sonder twifel die misdoet noch veel
meer en sal noch veel dieper verdoemt wordē.

¶ Derde ghebot.

meest.

Me. Segt op tderde ghebodt.

Dil. Viert den sabbath/dat is/dē sondach/om die heyllich te maken.

Me. Mer waer bliuen die ander heilighe daghen:

Dil. Ende doock allen feestdaghen/want inden sabbath/dat is den dach van rusten des heerē/zijn besloten eerst ende principaelich die sondaghen/ende daer nae oock ander heyllich daghē inghestelt als daghen van rusten / ende gheordineert oock van godt/niet by;jin seluen/mer door;jin stadthouders als regeerders vander heyligher kercken.

Me. Gelyck breeder verclaert staet int boeck bouen genoemt: maer wat cyst dit ghebot?

Dil. Dat een veyghelijck tsondaechs ophouden sal van;jin ambacht/weerlijckelijanteringhe/neeringhe/officien/comenschappen/om hem seluē beter te voeghē tot den dienst godts/ende wercken der duechden / daer profijt van sielen in geleghen is.

Me. Wie mildoen al teghen dit ghebot?

Dil. Die haer ambacht / comenschap / oft ander eijtelijck neringe veruolghē op sondaghē / oft op heylighe daghen / by haer seluen oft by haer boden/kinderen/oft beestē. Item die haer seluen oft haer huysgesinnē tsondaechs niet meer en oeffenen in den dienst godts/dan des werckendaechs.

¶ Twierde ghebot.

C

Me.

Me. Welck is vierde ghebot?

Dil. Eert vader ende moeder.

Me. Doch v ouerften / die v gheestelijcke ouders zijn / daer om segt my sone wie houdt ghi voor v ouders?

Dil. Eerst die mi ter werelt hebben gebracht / te weten mijn vader en moeder. En tweeden die in ons planten een daechdelijck leuen / te weten ons geestelijcke ouerften / pastoers / bischoppē / biechtvaders. En derde / die voor die gemeynthe sorghe draghen / ghelijck een vader voor yu huysgesinne / te weten heeren en wets houders vanden lande.

Me. Hoorts / wat verstaet ghi by dat woord den Eert?

Dil. Eert / dat is / hebt in eertweerdicheit ende toont hem reuerēcie vā bytē / oec bystant in der noot.

Me. Tis wel / wāt ons ouders eer te doen is / daer principaelijck in geleghē / dat wi eē groot reuoelen hebbē van haer / als van den ghenen die wi nyimmermeer en connē voldoe en vol dankē. En door alsulckē geuelē haer lieflic onderdanich zijn en vriendelijck bystaen in der noot / doch reuerēcie toonen tot allen tyden. Nu noch eens / wat eyst dit ghebot?

Dil. Dat wy van onsen ouders vooigenoemt sullen hebben een groot eertweerdich geuelē int herte / en toonen haer van bynten ghediensticheit / bystant ende reuerēcie soo langhe als si leuen / ende oock nader doot.

Me. Wie misdoen al teghen dit ghebot?

Dil. Die haer ouders onteeren/ beschamē/ oft
bepotten/ druck oft liden aen doen. Item die
haer ongehoorsaem ende onbehulpelijck sijn/
ende gheen bystant en doen inder noot/ noch
voor haer en bidden nae der deot.

Me. Oock die niet en achtē den van en die ge-
bodē der heyliger kerckē/ wāt die heilige kerckē
ke is ons moeder/ en wi sijn schu!dich vā gods
weghen haer te eeren en onderdanich te sijn/
ghelijck een duechdelijck kindt sijnder moeder.
Twelck ghi oock moet inprentē in v memorie.
Dil. wel meester.

¶ Vijfste ghebot.

Me. Segt voorts het vijfste ghebot.

Dil. Ghi en sult niet dootslacn.

Me. Noch met dē werckē/ noch metter hertē.

Dil. Alsoo verstaē icht oock meester/ wāt god
aenbet eerst en principaelijc thert alsoe wel in
duechdelijcke werckē als in sondighe werckē.

Me. Maer sone verstaet ghi dit alleē vanden
lichame?

Dil. Neen ick meester/ ick verstaet aldus. En
laet niemāt doot noch indē lichame/ noch in/
der sielē: want wie sinen medebroeder verlest
en brengt in kettersē oft doot soude/ die is een
dootslagher voor den ooghe gods/ wāt hy siue
medebroeder vermoort inder sielen.

Me. Wie misdoen al teghen dit ghebot?

Dil. Dootslagers/ moorders/ vechters/ waacs

gierighe bloetsuypers/ vernloekers/ oock die
valsche oorloghe voeren/ doen voeren/ oft hel-
pen voeren. Item verleyers die door quaden
raet/ quaet ingheuen/ oft quaet exempel ves-
mant brenghen tot dootsonden/ oft honden in
eenighen sondighen staet.

Me. Tis seer wel geandt woort/ wel verstaes
de/ van alsulcken dootslaen dat geschiet by
ten wettighe saken van iusticie. Nu voort het
seste ghebot.

¶ Tseste ghebot.

Dil. Ghi en sult niet stelen

Me. Noch ontweldighen oft outhouden ves-
mandt: in tuchtlyck goet.

Dil. Want dit ghebot verbiedt alle onrecht-
ueerdicheit/ schade/ oft hinder datmen vemāt
aen doet in: in tuchtlyck goet.

Me. Dat is wel verstaen: nu segt my/ wie
misdoen al teghen dit ghebot?

Dil. Al die ghene die stelen/ roouen/ ruyterē/
afdinghen/ woekerie/ oft simonie doen. Itē
die bedrieghen door valsche practiken oft qua-
de mate/ oft valsch gewicht/ oft quade instru-
mēten. Oock allē die gene die onderhoude e-
uich onrechtueerdich goet: maer meester
cleyne expediciens te doen/ ghelyck appelen/
noten te nemen/ is dat oock tegen dit ghebot.

Me. Soon naet cleyne coemtmen aent groot/
ende door: t'groot aen die galghe. Vrees uwen
God/ want dit ghebot seyt/ ghi en sult niet ste-
len noch

len noch cleyn noch groot / noch luttel noch veel. Voorts segt op het seuenste ghebot.

E Seuenste ghebot.

Dil. Ghi en sult gheen ouerspel doen.

Me. Noch oncuysheit buyten den houwelijcken staet : maer wat verstaet ghi by ouerspel?

Dil. Alle vleeschelijcke wercken van onsuuerheyt / die geschieden buyten oft teghen die ordinancie vanden houwelijcken staet.

Me. Ende om dat men dit claerder soude verstaen / daerom hebben wy bi dit ghebot gestelt.

Noch gheen oncuysheit buytē den houwelijcken staet: nu wat enischet dit ghebot?

Dil. Sprechte ghetrouwicheyt ende eerbaerheyt tusschen man ende huysvrouwe / en oock gerechte sumerheit tusschen allen menschen ende van allen menschen oock buytē den houwelijcken staen.

Me. Soon wie misdoen al teghen dit ghebot?

Dil. Ouerspeelders die haren houwelijcken staet breken. Item al die ghene die oncuysche wercken doen. Item al die ghene die viple lelijckesomme sonden doen / tsi inden houwelijcken staet / tsi buyten den houwelijckē staet / by haer seluen / oft met yemant anders.

D achste ghebot.

Me. Segt op het achste ghebot.

Dil. Ghi en sult gheen valsche getuychgeuen teghen uwen naesten.

Me. Oock die op onsuuer dinghen veel fantasierē met ghenoechte ende consent des hertē.
Nu voorts het leste ghebot.

¶ Deste ghebot.

Dil. En begheert niemants tijtlijck goet.

Me. Teghen reden ende rechtneerdicheyt.

Dil. Iae soo verstaec icht. En hier wordt oock verboden den quaden wil om te steleit / oft om te bedrieghen / oft om af te dwinghen yemant zijn goet.

Me. Maer waerom is hier by gestelt Teghe reden ende rechtneerdicheyt?

Dil. Want ten is niet verboden te begheeren een ander mans goet met goede reden en manieren / geoorloft in die scriftuer en toe ghelaten nae allen rechten geestelijck en weerlijck / te weten om gods wille / als men inder noot is / oft by manieren van rechten / want mē schule en schet.

Me. Wie misdoen al teghen dit ghebot?

Dil. Menschen die afgonstlich zijn / ende metter herten stelen / roouen oft afdwinghen / al en volbrenghen si niet het werck / wt vreesen vander galghen. Item die nacht ende dach fantasieren oft practiseren om loose vonden te vinden van woekerie oft simonie / oft anders waer door si yemant soude moghe bedrieghe.

Me. Och sone sijn toch neerlijck voor al ende bouen al om te onderhoude dese tien ghebode van uwen heere godt. Want wie niet lieflijck

¶ in gehoor

gehoorsaem en is sinen heere godt / die is ver-
maledijt / ende blijft ballinck wt den ewighen
leue / ende moet den doot steruen / en dat ewes-
lyck int hellsche vier.

¶ Van die twee gheboden der liefden.

Me. Sone hoe spreekt dwoort godts vander
liefden?

Dil. Meester soo ghi my geleert hebt / aldus
die niet lief en heeft die blijft inder doot. Itē
sonder die liefde der charitaten en macht al
niet helpen wat wy doen om salich te worden.

Me. Vier om sone voor al ende bonē ab moe-
ten wy neerstich sijn om te hebben in ons een
welgeschickte liefde : mer wannecr is die lief-
de in ons ghereckelijck wel geschickt?

Dil. Als si ghereguleert is nae die twee ghe-
boden der liefden.

Me. Te weten.

¶ De eerste ghebot der liefden.

Dil. Het eerste is. Ghi sult uwen heer Gode
lief hebben wt al uwer herten / wt gans uwer
sielen / wt allen uwen verstande en sterckhent.

Me. Wat is te segghen / wt al uwer herten?

Dil. Dat is / alsoo hertelijck alst v wel moghe-
lijck is.

Me. Ende wat is / wt gans uwer sielen?

Dil. Dat is / alsoo leuende / minnelijck en vly-
telijck alst v wel moghelijck is : ende dat allen
ons

ons leuen lanck.

Me. Voorts/wat is/wt allen v verstant ende sterckheyt?

Dil. Dat is/alsoo wüselijck en̄ voorzinnelijck ende vromelijck alst v wel moghelijck is/alsoo wel in teghenpoet als in voorspoet.

Me. Sone ghi verstaghet redelijck wel/want men moet god lief hebben bouen al/ende voor al/ende wt allen crachten. Want hy is die opperste hoocheyt/die opperste goetheyt/die opperste barmherticheyt/ende rijckdom diet al regeert/al voedt/al gheeft. Sonder Godt en coumen wy niet eenen vingher gheroerē noch broot inden mont steken/noch een oogenblich tijts geleuē. Senoch daer af/legt op het tweede ghebot der liefden.

¶ Tweede ghebot der liefden.

Dil. Ghi sult lief hebben uwen naesten ghelijck v seluen.

Me. Maer wie is uwen naesten?

Dil. Allen menschen die ick duecht can gheuen/oft die mi duecht conuen gheuen. Daer Christus Jesus sijn dierbaer bloet voor ghestort heeft/en̄ met my moghen salich worden: hoe vreemt dat si my sijn/ende in wat hoecken der werelt dat si woenen.

Me. Maer by wat reden sijn allen menschen v naesten?

Dil. Want wy altesamen kinderen sijn van enen hemelschē vader/en̄ daerom waerachtich

te lijk broeders en susters onder malcanderē.
Ende hoe waert mogheliick dat eenighe vrie-
den malcanderē naerder zijn seuden dan twee
ghebroeders van eenen vaderē?

Me. En besonder wy kercken mensche/want
ghelijck sinte Pauwels leert wy hebben al te
samen eenen godt/eenen heere/eendoopsel/een
ghelooue/eenē hope van een ewich leuen. En
zijn al tesamen ledkens van een lichaem daer
Christus thoofte af is. Item wi zijn al tesamen
ghecoft met een dierbaer bloet van eenen hee-
re Christo Jesu. Ergo soo moeten wy malcā-
derē wel seer nae zijn. Nu voorts/hoe ende op
wat manieren moeten wy lief hebben onsen
naesten?

Dit. Ghelijck ons seluē/ dat is/ op die manie-
re ende tot dien eynde dat wy lief hebben ons
seluen.

Me. Waer in wort dit volbracht?

Dit. Meester in twee puntkens / ghelijck ghi
my geleert hebt wt die scriftuere.

Het verste is. Dat wy onsen naesten doen ghe-
lijck wy begheeren by goede reden datmen
ons doen sal. Te weten / bystant inder noot/
troost inden druck / minnelijckheyt op allen
tijden.

Het tweede. Dat wy niemant en doen/dwelck
wy niet reden souden moghen qualick nemen
wordet ons ghedaen. Te wetē/ onghelijck/be-
droch/injurie/beschaemtheyt/ &c.

Me. Sono het is seer wel verstaen; maer wie
heeft

heeft dese twee gheboden gegheuen?

Dit. Godt almachtich ende Christus Iesus
sinen eenighen sone onsen heere.

Me. Waer staen si ghescreuen?

Dit. In die heylighe scriften op veel plaetsen /
bysonder int heylighe Euangelie Matthei
aent tweentwintichste capittel . Ende Luce
aent tiende capittel.

Me. Is seer wel gheseyt : maer dit te weten
en mach niet salich maken / maer alsoo te doen
ende te volbrenghe met den wercken / dat is /
waerachtelijck alsoo lief te hebben int herre /
ende oock int werck van buyten als dese twee
gheboden wt enschen / dat maect alle salich.
Sone vreesst roch uwen heer godt. ende onder
houdt sijn gheboden / want daer is al in gheley
ghen / dat is slot ende sluetel van een duechde
lijck leuen.

Breder verclaringhe wt die scriftuere sile
ghi vinden wt ons boeck ghenoecht Claer be
wys wt den woerde godts / van tghene dat
men kerstelijck behoort te gheloouen ende te
beken.

¶ Want bidden der kersten mensche.
Vnaerom datmen god moet dancke
louen / bidden / ende verbidden.

Me. Welck is die sake waer o dat Christus al
soo neerstelyc ons vermaect tot biddē / eēdeels
by lee

by leeringhe/leggende. Men moet altoos bid-
den ende niet op houden . Gendeels by exem-
ple: Want hy was seluer beuechtende in tge-
bet gods?

Dil. Wy en zijn niet/wi en hebben niet/wy en
vermoghen niet wt ons seluen / maer dat wy
zijn/hebben/oft vermoghen/dat cocmt ons vā
godt den heere door zijn godtlyche goetheit en
barmherticheit. Doch niemant en leeft opder
aerden die gesegghē can ick ven sonder sonde.
Om dese twee saken moetē wy met alle neer-
sticheyt dancken ende loouen/aenroepen/bid-
den ende verbiddeu godt almachtich onder dē
dienst gods/inder kerckē/ ende op allen plaet-
sen daert bequaem is/voor ons seluen en voor
allen menschen/bysonder voor heeren ende re-
geerders des lants int gheestelijck ende weer-
lyck.

Me. Maer vijntmen dit int woort gods be-
schreuen?

Dil. Claerlijck op veel plaetsen / besouder in
sinte Pauluels versten brief tot Timotheum.
aen tweede capittel int beginsel.

Me. Maer wordt dit nu ter tyt alsoo gedaen
als Paulus leert?

Dil. Inder waerheit iaet meester/in alle ker-
ken tallen tnden almen den dicust gods doet.

Me. Van wie?

Dil. Vanden priesters ende geestelijcke perso-
nen/inden name en voor die geheele ghemeen-
te: want die priesters en geestelijcke personen

zijn

zijn als huerlinghen oft soltdoniers der ghemeynten / hebbende haer beneficien ende geestelijcke goeden voor haer gavgie oft loon om daeghelijc te dancken ende te louē met sekerre lofsanghen / te bidden ende te verbidden god den heere voor die ghemeyne kersten mensche die daeghelijc bekommert zijn met tytelijckē dinghen. Ende wort den seluē ghemeyne kersten menschen dit gerekent oft zijt seluer dedē.
Me. Macrom dat?

Dil. Want wat yemant doet oft doet doē door een ander / dat wort hem gherekent oft hy dat seluer hadde ghedaen.

Me. Het gaet seer wel.

Dil. Oock die weerlijcke mogent altoos doē by haer seluen / ende behoorent dicmael alsoo te doen / sonder linge tsondacche ende theyplich daechs / ende doent sonder twyfel godt aengenaemelijc soo dickmael als si haer deuotelijc voeghē misse oft den dienst gods te hoorē / hebbende goede affectie ende deuocie tot tghene dat door den priesters ende gheestelijcke personen inder kercken ghedaen wort.

¶ Vanden Pater noster.

Me. Voorts / segt op inwen Pater noster / tgemeyn ghebet van allen kersten menschen.

Dil. Pater noster qui es in celis.

Me. Neen soon dat is latijn / ghi en verstaget alsoo niet.

Dil. Onse vader die zijn in die hemelē. **Geheylt licht**

licht si uwen naem. **T**orcomēde si ons v rijk.
Uwen wil geschede alsoo opter aerden als in
den hemel. Gheeft ons huyden ons daeghe-
lijchs broot. Ende vergheeft ons onse schult/
ghelijck wy werghenen onsen schuldenaers.
Ende en wilt ons niet inleyden in tentacie.
Maer verlost ons van al tghene dat quaet
is. Amen.

Me. Dat gaet beter voor v ende uwes ghe-
luken. Och bidt dit ghebedeken dicmael / des
morghens / tsaunts / inder kercken / aen die
tafel / maer altoos deuotelijck ende met ghoed-
de acndachtichent / want men vint gheen be-
ter ghebedeken / gheen bequaemer / gheen vie-
righer / dan het Pater noster : maer wie heeft
dit ghebedeken ghemaect?

Dil. Meester (ghelijck ghi my gheleert hebt)
Christus Iesus seluer.

meest. Ende waer staghēt ghescreuen?

Dil. Int heilich Euangelie Mathci aent sesste
ende Lucē aent elfste.

meest. **T**is waer / want den sone godts Iesus
heeft seluer gemact dē Pater noster / en ghe-
leert sinen apostolen segghende / aldus sult ghi
biddē. **O**ns vader. **x̄c.** Vier om hoe waert mee-
gelijck eē soude aengenaem zijn god dē opper-
sten heere / als wy hem bidden oetmoedelijck
met den seluen ghebedeken dat sinen eenighē
soon Iesus voor ons ghemaect heeft / ons ghe-
leert heeft / ende ons beuolen heeft : maer soon
verstaet ghi den Pater noster wel?

Dil.

Dit. Soo rebelijck meester wt uwen goeden
onderwijs.

meest. Wat biddē oft begheerē wy inden Pa-
ter noster?

Dit. Veel verscheyden begheerten oft gebedē.
meest. Hoe veel?

Dit. Seuen/ wāt den Pater noster heeft acht
punt:ens/ ende maer seuen ghebeden.

meest. Waerom dat sone?

Dit. Wāt deerste punthē/ te wetē Ons vader
die daer zyt in die hemelē. is als eē vriendelijc-
ke bekennē/ oft lieflijck voorredē om den almo-
ghendē godt beter te verwecken tot bermher-
tichheit/ door dat liecāre woordē Onse vader.
meest. Het gaet seer wel/ wāt het waer onmo-
gelyck dat een vaderlych hert niet en soude be-
weecht wordē met compassie als kinders in-
der noot zinde/ segghē oetmoedelijck Ons va-
der/ alder liefste vader/ och vader aē mijn hert:
maer wie meint ghi als ghi bidt aldus. Ons
vader die daer zyt in die hemelen?

Dit. God den heere die hemel ende aerde ghes-
schapen ende ghemaccht heeft.

meest. Sone ghi die quaet zyt / valsch/ en on-
getempert van natuerē/ zinde in deser werelt
als een aerm aertworm / hoe dorst ghi noemē
u vader te zyn den almoghendē heere/ die daer
is dopperste hooscheyt/ dopperste eeldom/ ende
dopperst erijckdom?

Dit. Under waerheit meester ick en soude dat
niet eens derten dencken / ten waer dat den

sonne gods Iesus ons selfs alsoo hadde geleert
ende beuolen.

Me. Maer by wat reden is godt ons vader?
Dic. Want allē ons natuerlyck leuē in licha-
me ende siele/allen ons geestelijck leuen/ oock
het eewich leuen dat toecomende is / dat heb-
ben wy ende verwachten vā onsen heere godt
inder ewicheit ghebenedijt.

Me. Och soue tis soo wel gheseyt/voorts nu:
waerom bidt ghi aldus. Ons vader/ende niet
mijn vader?

Dic. Want hy vader is / niet alleen van my /
maer oock van allen menschen/ende want wi
niet en behooren sorghe te draghen alleē voor
ons seluen/maer oock ghelyck liefelijcke kin-
deren voor allen menschen / als voor ons eygē
susters ende broeders.

Me. O mensche hoe edel sijt ghi van gheboor-
ten/hoe hooch van gellachte/want god die bou-
uen al gaet ende heere is bouen allen princen
der werelt/ die is v waerachtighe vader / ende
daerom den sone gods is v waerachtighe broe-
der/voorts allen sancten en sanctinnen v me-
debroeders. O sterlijcke ende arme aertwor-
me tot wat hoocheyt sijt ghi vercoren / want
sijt ghi een gherecht kint gods/soo sijt ghi oock
erfgenaem van al tghene dat god toe behoort
ende mede erfgenaem met Christo Iesu. Ten
si dat ghi ontferft wort door ongehoorsacmheit
ende quaedseynen : maer soon en is godt niet
op allen plaetsen:

Dif. **Iac** hy meester: **Godt** is **bouen** al / **ouer** al / **ende** in **ons** allen / **ende** by **allen** menschen **teghenwoordich** / **siende** **claerlijck** **allen** **ons** **wercken** / **hoe** **heymelijck** **dat** **si** **hy** / **oock** **tghene** **dat** **wy** **snachs** **doen** **op** **ons** **bedde** / **oock** **ons** **ghedachten** **verborghen** **binnen** **inden** **gront** **van** **onser** **herten**.

Me. **Dat** **is** **wel** **ghesent** : **maer** **waerom** **dan** **staet** **hier** **Die** **daer** **ijt** **in** **die** **hemelen**?

Dif. **Want** **daer** **is** **thof** **ende** **den** **thoon** **van** **godt** / **waer** **in** **hy** **triumpheert** **glorioeselijck** **in** **alle** **godtlijcke** **rijckdom** **ende** **ciragie** **met** **den** **wtuercoren**.

Me. **Voort** **sone** / **welck** **is** **tweede** **puncten** **vā** **den** **Pater** **noster**?

Deerste **begheerte**.

Dif. **Gheplich** **si** **uwen** **naem**.

Me. **Dit** **is** **deerste** **begheerte** **vanden** **Pater** **noster** : **maer** **wat** **naeme** **meint** **ghi**?

Dif. **Alle** **naemen** **daermen** **god** **mede** **cert** **oft** **eerweerdelijck** **noemt** / **oock** **al** **tghene** **dat** **die** **godtlijcke** **natuere** **aen** **gaet** **ende** **met** **godtlijcke** **naemen** **wordt** **wtghesproken**.

Me. **Wat** **is** **dat** / **Gheplich**?

Dif. **Dat** **is** / **ghecert** **ende** **geacht** **van** **ons** **als** **hooch** **bouen** **al** / **als** **edel** **eñ** **puer** **bouen** **al** / **als** **inuiolabel** **bouē** **al** / **als** **tghene** **daer** **wy** **op** **stellen** **moeten** **ons** **ghelooue** / **hoep** / **ende** **betrouwen** **bouen** **al**.

Me. **Wanneer** **maken** **wy** **den** **naem** **godts** **heplich**?

heyllich?

Dil. Als wy in ons herte godt soo hoog ende weerdich hebbē dat wy hem niet eens en souden noemen / ten waer niet grooter deuocien ende reuerenciē / en dat in duechdelijcke saken. Item als wy soo duechdelijck lenen / dat daer door godt gheert ende gheglorificeert wordt / dan maken wy den naem gods heyllich.

Me. Tis wel / ter contrarie / die vloechē ende sweeren / oft sassen zijn ende onschlaem in den dienst gods / oft scandalooselijck leuen / die ontēeren ende ontheylighen den naem godts. En weeden ghenen diet doen. Nu wat is ons begheerte in dit puntken?

Dil. Och hemelsche vader geest gracie op dat in ons en onder ons altoos mach gheheyllicht worden utwen naem / in onse woorden / in ons wercken / in ons lenen / in ons steruen / in den dienst der kerckē / en onder die geheel gemeyns.

Me. Voorts segt op het tweede puntken.

Die tweede begheerte.

Dil. Verick laet toe comen.

Me. Wat rick meynit ghi?

Dil. Het rick gods.

Me. Hoe soue / ende dat is inden hemel.

Dil. Tis waer meester / bouen inden hemel is het principael en de troon vande rieke godts: maer hier op der aerde in duechtelijcke herte is ee beghinsel / oft voorspel / oft voorinacck vanden rieke godts / gecomen van boue met ende

door

door Christum Iesum onsen heere.

Me. Tis wel want waer godt ende Christus Iesus domineren oft regeren / th̄ bouen in den hemel / oft benedē opter aerden onder ons hersten menschen / th̄ van bapten door theylich Euangeli oft vā binnen inder hertē door godliche graci daer is trūcke godts. Eñ hoemen Christū onsen heere eñ jn̄ godliche ordinācie beter onderdanich is / hoe trūck gods daer volmaecter is onder ons. Wat is ons begeerte?
Dil. O hemelsche vader wilt toch v rijk / dat is Christum Iesum met v godlich regiment / altoos meer ende meer laten dominerē onder ons Christen menschen / sonderlinghe binnen in onser herten.

¶ Die derde begheerte.

Me. Welck is die derde begheerte vandē Pater noster?

Dil. Uwen wil geschiede alsoo inder aerden / als in den hemel.

Me. Waerom uwen wil ende niet onsen wil?

Dil. Wāt onsen wil is diemael quart / valsch / eñ ongetempert: mer den wil godts is altoos oprecht / altoos duechdelijck / altoos tot onsen profijte.

Me. Welck is den wil godts?

Dil. Den wil godts is dat men onderhondē sal jn̄ gheboden. Item den wil godts is / dat alle menschen sullen salich worden door Christum Iesum. Item den wille godts is dat het

vier der liefden bernē sal in allen herten.
Me. Doch al dat gheschiet inder werelt / behaluen sonde / quaetheyt / oft valsheyt / dat gheschiet by ende doorden wille gods. Nu noch eens / wat begheeren wy in dit puntken?

Dil. O hemelsche vader wilt onse herten alsoo verwecken en̄ ontstekē / dat uwen godtricken wil altoos mach volbrocht wordē in ons en̄ doo: ons arme aertwormē / geluck hi op allen tydē volbrocht wort hier bouē indē hemel.

¶ Die vierde begheerte.

Me. Segt op die vierde begheerte.

Dil. Geeft ons hynden ons daghelijck broot.

Me. Wat begheeren wy in dit puntken?

Dil. Hier bidden wy broot om gods willē aenden hemelschē vader / ghelijck arme broot bidders / die niet soo veel en hebben als broot in haerē mont te stekē / ten si dat coemt van bouē wt den hemel by gracie en̄ ghenade des heere.

Me. Soon / zijn rijke cadetten oock broot bidders?

Dil. Ja si inder waerheyt / voor godt den heere / oock die Keyser / oock die Paus van Romē / ende alle monsiuers oft heeren / int gheestelijck ende weerlijck. Want wat eenighe menschen hebbē / soo wel die rijke als die arme / dat hebben si daghelijck by gonske ende miltheyt vanden hemelschen vader / oock het broot dat si in haeren mont steken.

Me. Maer soue wi behoene al meer dā broot.

Dil.

Dil. Tis oock alsoo meester: maer gelijk ghi my gheleert hebt / by broot wort in die schrift en verstaen nootlijck voetsel om lichaem bequaemelijck te onderhouden.

Me. Maer waerom staet hier hunden?

Dil. Om dat wy sonden leeren schouwē alle sorchfuldichent want niemant en weet oft hy eenen morghen hebben sal.

Me. Soen dit puntken heeft sinte Matheus aldus wt gesproken. Gheeft ons hunden ons broot dat bonen natueren is.

Dil. Meester wat broot is dat?

Me. Dat is hemels broot / oft hemelsche spijse int heyligh sacrament des altaers / ende ander godlycke gracie / sonder welck den gheest niet en can gheleuen in diechden. Voorts nu / segt op die vijfste begheerte.

Die vijfste begheerte.

Dil. Vergheeft ons onse misdact ghelijck wy vergheuen die teghen ons misdacten hebben.

Me. In dit puntken wat begheeren wy?

Dil. Dat godt den vader ons wil vergheuen onse sonden ghelijck wy vergheuen die ghene die teghen ons gesondicht hebben.

Me. Daerōsone ist dat ghi uwē viant niet en vergheeft / soo begheert ghi van godt dat hy uwē sonden oock niet en vergheeft.

Dil. Tis waer / en daerom moeten wy verck vergheuen al tghene dat ons misdacten is / eer wy bequaemelijck moeghen spreken onsen pa-

ter volker.

Me. Voorts sion het seuenste puntken.

[Die seste begheerte.

Dil. En wilt ons niet inleyden in tentacie.

Me. Soon wat is tentacie?

Dil. Oorsaeke van sonden / temteringhe oft
quellinghe / daer wy door beuangenhen mocht
ten worden / verdelt / oft versmoort inder sie
len: hier om dit is ons begheerte. O hemelsche
vader al hebben wy dickmael verdient / ende
aleyschet alsof onse groote ondancbaerhent /
nochtans hemelsche vader eu wilt ons toch
niet laeten invallen in notabele tenteringhe /
oft oorsaeck om sondeu te doen oft quarde se
ten.

[Die leste begheerte.

Dil. Welck is die leste begheerte?

Dil. Maer verloft ons van al tghene dat
quaet is.

Me. Ende wat is quaet?

Dil. Sommighe dinghen zijn gheheel quaet /
in haer seluen quaet / ende altoos quaet / te we
ten / verdoelt te zijn wt die vrientschap gods /
naecht ende bloot te zijn van buechde oft godt
lijke gracen / verdumuel te zijn op tgoet van
deler werelt / ontexft oft ghebannen te zijn wt
den hemel / steruen den ewighen doot / quaet
heyt / valsheit / ketterie / verblintheyt.

Meest. Tis wel / want dese dinghen zijn alsoo
quaet /

quaet / dat si geenkins goet oft profijtelijck cō-
nen zijn. Och soue bidt neerstelijck om altoos
verlost te zijn van allulcken quaet.

Dil. Sommige dinghē zijn goet in haer seluē/
nochtāns zijnse altemet ons seer quaet om ons
crancheit en onuolmaectheit wil: te wetē rijk-
dom/aer moede/hoocheyt/ versmaetheit/ ghe-
mack/ fietten/ gefoutheit/dese zijn altemet ons
seer quaet/want si ons een oorfacck zijn vā on-
ser ewigher verdoemenisse.

Me. Selijck rijnshē wijn is goet in hem sel-
uen: nochtans den ghenen die coertsachtich
zijn oft die pleuris hebben/ desen is dē rijnshen
wijn soo quaet als sennin. Nu noch eens soor/
wat begheeren wy in dit puntken?

Dil. Dat ons gode wil verlossen van al tghē-
ne dat geheel oft waerlijck ende in hem seluen
quaet is. Oock vā al tghene dat ons quaet is/
al ist oock goet in hē seluē / en dat alsoo verre
alst ons quaet is. Wnen/ dat moet waer zijn.

Me. Maer soon wanneer sullen wy verlost
zijn van allen quaet?

Dil. Niet eer voor dat wy comen wt die allē-
dicheit vā deser werelt totter gloriē gods bo-
uen inden hemel: want een yeghelijck heeft te
lijden soo langhe als hy hier leest.

¶ Vanden Ave Maria.

Me. Nu segt op uwē Ave Maria in duitsch.

Dil. Wel meester. Weest gegroet Maria vol
van gracion/ die heere is niet v/ gebenedijt niet

D iij ghi bo:

ghi bouen alle vrouwen / en̄ ghebenedijt is die
vrucht ws lichaems Iesus Christus. Amen.
Me. Ende wie heeft dit ghebedelē gemaect?
Dis. Meester tis een enghelsche groete / ghe-
maect eendeels by dē engel Gabriel / eendeels
by die heylighe weerdighe vrouwe Elizabeth /
moeder van sint Jan baptist.

Me. En waer staeghet gescreuen?

Dis. Int heylighe euangelie Iuce aen dwerste
capittel.

Me. Senoech daer af / want het is zeer licht
om te verstaen

Van andere deuote ghebeden.

Me. En zinder gheen ander ghebedelē die
men noch duechdelich mach bidden?

Dis. Jaet meester seer veel / wel cort en̄ goet /
ende neerstelijch bescreuen in die heylighe scri-
ture.

Me. Hoe salmen dan bidden als men wil op-
staen wt een sondich leuen?

Dis. Aldus. Hemelsche vader ick heb gheson-
dicht inden hemel ende voor v / ick en ben niec
weerdich ghenaeemt te worden v kint / maer
maect my doch als een van uwen dienstbo-
den. Want alsoo badt den verloren soon / ende
terstout is hy ontfanghē in gracie. Of aldus.
O godt weest ghenadich mijns sondige men-
sche. Want aldus badt den publican / ende hy
is daer door gherechtueerdicht gheweest van
sinen

sinen sonden.

Me. Als ons eenich verlies / tribulacie / oft
slechter ouercoemt / hoe sullen wy dan bidden?

Dil. Aldus. Die heere heuet ghegeuē / die hee-
re heuet ghenomē / soot den heere belieft heeft
alsoo ist geschiet / den naem des heere si ghebe-
nedijt. Want alsoo badt den heylighen Job / en
zijn ghesontheyt / oock al zijn goet is hem we-
derom ghegeuen.

Me. Als wy in benautheit zijn / ende ons be-
staet aen te comen groot lyden / hoe sullen wy
dan bidden?

Dil. Aldus. Hemelsche vader ist moghelijck
neemt my af desen kelck der bitterheyt / maer
niet hemelsche vader als ick wil / maer als ghi
wilt ende weet dat alder salichste sal wesen.

Me. Als nu die doot nakende is / hoe salmen
dan bidden?

Dil. Aldus. Hemelsche vader in uwen handē
beueelick mijnen gheest. Wāt alsoo badt Chri-
stus eer hy sinen gheest gaf aenden cruyce / en-
de oock sūte Steuē als hy gesteenicht werdt.

Me. Voort / als men teu heylighen sacrament
gaet / hoe salmen bidden?

Dil. Aldus. Heere ick en bē niet weerdich dat
ghi sult comē onder t dack mijnder cōscienciē /
maer segt een woordt / ende mijn siele sal ghe-
sont worden. Want Centurio badt op die ma-
nier / ende zijn dienaer werdt daer doo: verlost
van zijn siechte.

Me. Als ghi tsmorgens op staet oft t lauonts

te bedde gaet / oft yet anders goet bestaet / wat
bidt ghi dan?

Dil. Voor al teyken ick my met den teyken
vanden heilighē cruyts / seggende. Almogende
heer Iesus die voor mi ghecruyst int ende ghe-
stouen / ghebenedijt my / ende keert v godlijck
aenschijn tot my. Amen. Daer by voeghende
te ghebet dat Christus seluer ghemaccht heeft /
te weten mijnen Dater nosser.

Me. Welser yemāt gestorūē is / hoe bidt ghi dā?

Dil. Aldus. Godt heb die siele / amen. Oft als
dus. Die siele ende alle gheloouighe sielē moe-
ten rust ende vrede hebben door Christum Ie-
sum onsen heere. Amen.

Me. Wacrom segghē wy tot den aermē mē-
schen Godt help v als wy niet en gheuen?

Dil. Want die aermē luyden sijn broeders en
susters van Christo Iesu / ende en behoorē niet
te scheyden van ons onghetroost: daerom als
wy niet te gheuen en hebben / soo segghen wy
deuotelijck Godt help v / biddende god dē heer
dat hy helpen wil den ghenen die wy voor die
tijt niet en connen helpen.

Van die seuen sacramenten der hepligher kercken.

Wat te segghen is een sacrament.

Me. Doon hebt ghi wel onthoudēt ghene dat
ick v gheleert heb van die seuen sacramenten?

Dil. Ick hope iae ick meester.

Me.

Me. Om te proeuen segt my / wat is een sacrament?

Dit. Een heylighe ordinancie / dat is / een openlijck werck oft teyken der godlijcker gracen / ons geordineert door Christusum Iesum / hebbē de eē bequaeme gelijckenisse om wat godlijcke te beteykenē / ooc hemelsche cracht om te werken onder ons menschen die in Christusum ghesloouen / tghene dat der salichent aen gaet.

Me. Op maniere ghelijck groote heerē hebbē sekere ordinancien en teykenen daer hē een peghelijck nae moet voeghen en reguleren / door welcken haer ondersaten bliuen een volck onder malcanderen. Aldus in daer oock sekere godtliche ordinancien oft gheordineerde dinghen oft teykenen inder heiliger kerchien daer hem een peghelijck nae moet reguleren / ende daermen door kent als door sekere teykenen / wie hem noch draecht voor een kersten mensche / ende wie niet. En aldusdanighe ordinancien en teykenen heetmen sacramenten: mer hoe veel sacramenten zijnder?

Dit. Seuen mecker.

Me. Te weten?

Dit. Theyllich doopsel.

Me. Dat is dierste.

Dit. Theyllich vormsel.

Me. Dat is tweede.

Me. Het heyllich weerdich sacrament des altaers.

Me. Dat is derde.

Dit.

Dil. Sacrament der penitencien.

Me. Dat is vierde.

Dil. Theplich olyfel.

Me. Dat is vyfste.

Dil. Sacrament van de priesterlijcken staet.

Me. Dat is tsefte.

Dil. Sacrament vanden houwelijcken staet.

Me. Dat is tseuenste: maer van waer comē ons dese seuen sacramenten?

Dil. Van bouen wt den hemel.

Me. Ende wie heeftse ons hier gebrocht?

Dil. Christus Iesus onsen salichmaker / als werghener vanden nieuwen testament: want hy heeft selue door zyn godlijcke autoriteit dese seuen sacramentē in ghestelt / geordineert / geheplicht ende gheconsecrert.

Me. Wat crachten hebben dese sacramenten?

Dil. Hemelsche crachten / om den mensche te teykenen in godt ende heplich te maken / dat is / sinen heere god bequaem. Oft in hē seluen / ghelijck tdoopfel heplicht den mensche in si seluen. Oft in eenighen seker en staet van leuē / ghelijck die sacramenten vanden priesterlijcken staet / ende vanden houwelijcken staet maken heplich / dat is / bequaem / gheuende den mensche graci om bequaemelijck te leuen in dese statē. En dese crachten hebbē die sacramenten door die ordinancie oft instellinghe gods.

Me. Ghelijck alle dinghen der werelt hebbē haer natuere ende crachten door dinstellen en doordinancie gods.

Dil.

Dif. Ende door die verdiensten ende bitteren doot van Christo Iesu onsen salichmaker. meest. Dat is wel wāt die doot van Christo/ ende zijn verdiensten/ werken in ende door allen sacramenten. Nu segt op het eerste sacrament.

I De eerste sacrament.

Dif. Het heyligh doopsel dat men ontfangt op der vont en/inden naem des vaders/ des soons des heylighen gheest.

meest. Als den priester kñderkens doopt gietende die kñderkens dwater ouer thoest in den naem des vaders / ende des soons/ en des heylighen gheest: dese maniere van doen oft ordinantie/ dat is dit werck alsoo gedaen is theplich doopsel: maer wie heeft dese ordinantie inghestelt?

Dif. Christus Iesus ons salichmaker / ghehlyck ghi my geleert hebt wt theplich euangelie. Christus heeft si seluen eerst laten doopen/ daer nae heeft hy ingestelt theplich doopsel/ en gheleert/ ende beuolen dat men allen mensche doopen sal in den naem des vaders/ des soons/ ende des heylighen gheest.

meest. Est doopsel oock seer van noode?

Dif. Alsoo seer van noode/ dat niet moghelijc en is salich te worden sonder het doopsel.

meest. Tis alsoo/ wāt aldus seyt Iesus. Voorwaer voorwaer ick segghe u ten si dat den mensche herboren wort wt den water ende dē heylighen

lighen gheest (dat is / gheboopt worde) hy en mach niet ingaen int ryck der hemelē. Voorts sone / wat cracht heeft het doopsel?

Dis. Yet doopsel heeft hemelsche cracht / om den mensche teencmael supuer te maken van allen sonden. Item om den mensche te maken een nieuwe ghebooren kindchen in Godt nae den gheest / ende een leuende ledcken in Christo Iesu.

Me. Want int doopsel wordt in ons geplant door die cracht van den heylighen gheest / een nieuwe godtlyck leuen / dwelck hier is als een voorsmaeck oft beghinsel van deewich leuen / dat ons toecomende is.

Dis. Maer meester sullen si altesamen salich zijn die tdoopsel ontfaughen hebben?

Me. Iac sone / soo verre als si duechdelick ende lieflyck onderhouden die gheboden gods / ende nae volghen die leeringhe vā Christo Iesu haeren meester ende heere. Ten laesten sone wat beteykent ons het doopsel?

Dis. Int doopsel wordt beteykent dat die siele gesupuert wort van binnē door die graci gods ghelyck lichaē van buyten gewasschen wort door dwater. Item dat int doopsel den mensche afgaet ende sterft zijn sondich leuen / ende verryst tot een nieuwe godtlyck leuen. Gelyck Christus sterf ende begrauen worde nae den lichaem / ende verrees wederom wt der doot tot een nieuwe godtlyck leuen / dat onsterfelyck is.

Me. Soon dat is wel verstaē/maer waerom is doopsel de eerste sacrament?

Wt. Want doopsel is ghelijck een staetelijcke professie diemen doet int kercken ghelooue. Nu weet een yeghelijck wel datmen int clooster eerst gheprofessijt moet zyn eermen actie oft recht mach hebben totten goeden/renten/prosfiten / priuilegien diet godts huys aen gaen. Aldus ist oock int kercken ghelooue / dat nyemant actie en heeft oft recht/oft hope tot eenighe godelijcke gracen/benedictien/sacramēten / tensi dat hy eerst heeft professie ghedaen int heyllich doopsel.

Me. Ende is alsoo ingheerft of ingheplant in theyllich kercken ghelooue. Ghenoech daer af.

C Het tweede sacrament.

Wt. Meester het tweede sacrament van den seuen is theyllich vormsel.

Me. Naer wat verstaet ghi door vormsel?

Wt. Die maniere van doen oft wat werck dat daer geschiet als den bishopp yemant vormt / dat is/ bestryckt met den heylighen Chryisma/ ende beteykent met den teyken vanden heylighen crups op zyn voorhoofd / segghende. Ick vesticke v met den Chryisma der salicheit / ende teyken v met den teyken des heilighen crups/ in den naem des vaders / des soons / ende des heylighen gheests. Dese maniere van doen oft ordinancie/ dat is dit werck alsoo ghedaen/ is theyllich vormsel.

Me.

Me. Wie heeft dese ordinanci in ghestelt?

Dil. Christus Iesus ons salichmaker / als wetgheuer van den nieuwen testament.

Me. Dat is seer wel geseyt/want Iesus heeft gemaect dese ordinancie ende ghecilicht/ ende gheconsecreert/ en doen leeren en vseren door zijn apostolen die geheele werelt door ghelick wy bewesen hebben wt die heylighe scriftuer int boeck voor genaemt. Voort sone/wat profijten comen ons wt desen sacramente?

Dil. Meester in dit sacrament wort ons ghegheuen den heylighen gheest oueruloedelick/ tot een sterete oft vromicheyt om vromelick ende onuersaecht ende onbeschaemt te beliden den ghecruyften Iesum / ende te stryden voor theyllich kersten ghelooue.

Me. Ghelijck op den Pinxster dach die apostolen worden aenghecleet van bonen metter cracht gods/ ende aldoen worden si geuorn t/ dat is gheconfirmert oft genechticht int kerstē ghelooue / door oueruloedicheyt van den heylighen gheest. Nu wat beteykent dit sacramēt?

Dil. Dat Christus die opperste bisschop onse siele salft met hemelschē balsam der gracen godts/ om wacker ende vroom te zyn. Itē dat int vormsel den oppersten bisschop Christus den mensche aenscrift en teykenet met een sonderlinghe leuerie in zijn siele/ om voort aen te zyn als een ghesworē ruyter oft ridder int heyllich kersten ghelooue.

meest. Ende dit teyken oft leuerie sal etwelijck

lijck bliuē inder helen. In die salighe mensche
tot een ewighe triumphhe ende glorie. In die
verdoemde mensche tot eē ewige beschae-
heit ende confusie: maer sone zyt ghi oock ghe-
doopt ende gheuoort:

Dit. Jaec ick meester.

Mr. Och zyt dan neerstlich om bequaemelijck
te wandelen / dat is / te leuen nae den roep daer
ghi toe gheroepen zyt / ende hebt altoos voor
ooghen dat ghi int doopsel vercoren zyt om te
zijn een wtvercoren kind vanden almoghendē
godt / ende erfghenacem van al tgoet dat godt
toebehoort: ende dat puerlich by gracie ende
genade sonder v verdienstē. Voort aenmercke
altoos dat ghi int vormsel zyt aengheschreuen
en gheeleet met een speciale leuereie van Chri-
sto / om te zijn een ghesworen ruyter oft een
vroom ridder int kersten ghelooue / om alt oos
omverfaccht ende onbeschaeint te belijden den
ghecruyften Iesum / en die waerheyt des ghe-
loofs / ende die duechtfaeynheit teghen een ve-
ghelich / oock tot inder doot toe. Weev ende
my ist dat wy dit niet groot en achten / ende
alsoo eerweerdlich wandelē als desen onsen
roep wteyschende is. Nu segt voort het derde
sacrament.

Het derde sacrament.

Dit. Het derde sacramēt is dweerdich heyllich
sacrament des altaers / te weten / dat cleyn
vont broedien dwelck wy ontfanghen opt
E
hooch

hoochtijt van paeschen aenden altaer.

Me. Maer sone dunckiet v een broecken zyn?

Dil. Het schijnt van buyten broot te zyn/wat het heeft die ghedaente/roeck/en smaecke van broot:maer inder waerheyt ten is gheē broot/ghelijck ghi my claerlijck ghelcort ende bewesēn hebt wt die heylighe scrifruere.

Me. Wat ist dan?

Dil. Tis het leuende lichaem van onse salichmaker Jeshu Christo/schuilende onder die ghedaente van een clevn broecken.

Me. Maer hoe ist moghelijck?

Dil. Ghelijck die mael geleyt is / godt van hemelijck en is gheen dinc k onmoghelijck.

Me. Ende hoe weet ghi dat aldus is?

Dil. Ich weet ende gheloone ghelijck die gheheele heylighe kercke geloofst:want alsoo claerlijck gescreuen hebbē ende gheleert drie enan geliste/sinte Matheus/sinte Marcus/en sinte Lucas/ende oock mede sinte Pauwels apostel.

Me. Wie heeft dit sacrament ingheset?

Dil. Christus Jeshus ons salichmaker als wet gheuer vanden nieuwen testamente.

Me. Ende waer?

Dil. In zyn scheidmaeltijt / als hu ter doot waert ginc / doen ordinerde hy dit sacramēt als een memoriael oft een ewighe gedencknisse van hem.

Me. Gelijck vriendē als si scheidē van malcanderen/dan gheuen si malcanderen eerighe inweel oft properheyt tot eender gedencknissen.

ken. Aldus Christus ons salichmaker als hy
schenden soude van ons/ doen heeft hy ons ghe
laten dat alder costelijcxste inweel dat hy had
de/ te weten hem seluen/ dat is/ zijn eygen ghes
benedide lichaen en dierbaer bloet in dit sacra
ment. Ende dat tot een ewighe gedenckenisse
van hem ende van sinen bitteren doot : maer
waerom heeft Christus dit ghedaen?

Dil. Om dat dit sacrament soude zyn als een
spise der sielen / oft als een geestelijck voetsel
om te stercken in ons cleuen der duechden/ heb
bende hemelsche cracht om ons te gheuen het
leuen/ ende den geheelen mensche te woeden en
te stercken in godt.

Me. Want ghelijck Christus seluer leert/ so
is dit sacrament vleuēde broot ende broot des
leuens. Item hemels broot dat bouen natuerē
gaet/ dwelck godt den vader gheeft van bouens
maer segt my / wat profijten comen wt desen
sacramente?

Dil. Die dit hemels broot nut oft onfangt be
quaemelijck / die en sal niet steruen den doot
die ewelijck duert. Item die blijft in godt/ en
de godt in hem. Item hy sal leuen inder ewic
heyt. Ende dat meer is hy heeft het ewich le
uen in hem.

Me. Ter contrarie/ die dit sacrament nut on
bequaemelijck/ hoe sal die varen?

Dil. Ghelijck Judas / inden afgront vander
hellen: want ghelijck sinte Pauwels leert/ die
dit sacrament nut onweerdelijck / die nuttet

tot een oordeel van zijnder verdoemenissen.
Ne. Nu legt my sone/ wie ontfanghen dit sa-
crament ontweerdelijck?

Wif. Wilt die ghene die gheen onderscheyt en
maken tusschē dese spijse ende ander ghemeyn
spijse/ ende gaen tertafelen gods sonder een le-
uende ghelooue/ ende viericheyt der liefden.
Item al die ghene die daer gaen met een son-
dighe consciencie ongesuyuert door waerach-
tighe biechte ende oprecht verou.

Ne. Daerom sone wilt ghi profijteliēck gaen
ten heylighē sacrament ende oock bequame-
lijck/ soo moet ghi eerst uwe cōsciencie onder-
soecken/ ende vint ghise besmet met sondē/ soo
moet ghi die waerachtelijck biechten voor dē
priester als stadthouder gods. Ten tweeden
moet ghi hebben een goet leuende ghelooue/
kennende in v herte dat ghi ontfanghen sult/
niet broot ghelijck ghi thyns eet/ maer Chri-
stum Iesum den soon gods die voor u den bit-
ter en doot ghestouwen heeft. Ten derden moet
ghi hebben een goet betrouwen op die verme-
herticheyt gods/ in oetmoedicheyt/ denckende
al en ben ick dat van my sel uen niet weerdich/
nochtans want mijn heere Godt my dat door
zijn godtlijcke vermeherticheyt ghegunt heeft
ende geoorloft/ daerom sal ick dat ontfanghē.
Ende dan segt. O mijn heer godt icken bē niet
weerdich dat ghi sult comen onder mijn dach/
maer segt een woordt/ ende mijn siele sal ghe-
sont worden. Och soon vrees doch en draecht
v eer

veerweerdelijck / want als ghi dit sacrament
ontfangt / dan ontfangt ghi uwen heere gode
Iesum. Item als ghijt in uwen mont hebt / dā
hebt ghi in uwen mont den sone gods Iesum.
Als ghijt in haelt / dan haelt ghi in uwen scep
per / uwen heer / uwen salichmaker / oock uwē
rechter die macht heeft lijf ende siele te worpē
inden afgront der hellen: oock macht heeft lijf
ende siele te brenghen in die ewighelalicheyt.
Nu sege op het vierde sacrament.

Het vierde sacrament.

Dif. Het vierde is tsacrament der biechtē ofte
penitencien.

Me. Soon wat is toch biechten?

Dif. Als yemant met berouwe van sinen son
den coemt oetmoedelijck / ghelijck een die mis
daen heeft / voor den priester als stadthouwer
godts gheuende daer te kennē simpelich ende
ongheneinst tghene dat hi misdaen heeft teghē
sinen heer godt / begheerende absolutie vande
priester als stadthouwer gods / ende daer ouer
wordt gheabsolueert vanden priester / dat is
biechten. Ende dese ordinancie oft maniere vā
doen heeten wy tsacrament der biechten.

Me. Waerom dat?

Dif. Want het is een godlijcke ordinancie in
ghestelt ende geheilicht door Iesum Christum
onsen salichmaker als wechouder vande nien
wen testament / crachtich; ynde om den men
sche te versoenen aen sinen heere godt / ende te

E t j ontlasse

ontlasten van allen sinen misdaden.

Me. Tis seer wel geleert: maer en ist niet wat wonders dat den priester macht heeft die sonden te vergheuen?

Dil. Sonder twiifel meester het soude wonder bouen wonder wesen / en hadde Christus Iesus niet opelick aldus gheordineert Joannis aent twintichste capittel.

Me. Maer verstaet ghi wel hoe den priester die sonden absolueert?

Dil. Iac ick meester / hy en absolueert oft vergheeft die sonden niet als godt / maer als statshouder en dienaer gods / beuel hebbende ende macht van bouen van Christum Iesum onsen heere / gelijk die Schout iusticie doet / niet als heere vanden lande / maer als stadthouwer en dienaer vanden heere / beuel hebbende van bouen wt den houe.

Me. Dat is wel verstaen. Voort nu / wat sonden moeten wy biechten?

Dil. Alle onse sonden die wy ghedaen hebben van onser laester biechtē af.

Me. Ende hoe?

Dil. Openlijck verclarende deē nae dander / altoos niet oetmoedicheyt en eerbareheyt.

Me. Ende oft een mensche zijn sonden niet al te voren en quaemen?

Dil. Meester soo ghi my geleert hebt / tis ghenoch dat hem en vghelijc eerst neerstelijck overpeist wat hy misdaē mach hebbē teghē eenich vandē ghebodē godts / en alsdan opelick biecht /

blecht/willēs en wetens niet achterhoudēde?
Me. Tis oock genoeg/want wat ons niet te
voren en toemt nae goede diligencie oft neer-
sticheyt / dat en sal ons godt niet eyschen / die
vermharticheyt des heeren die vermacht veel :
maer ist al genoeg alst aldus ghebiecht is?

Dil. Tis veel/soo verre alst geschiet met waer
achtich berou en een goet propoost;ijn leuē te
beteren/naet wt wijsen van theyllich euangeli.
Want blechten sonder berouwe/is gelijk den
Mey sonder dauwe/beyde sonder profijt.

Me. Ist nu al genoeg?

Dil. Neent meester/want daer moet noch by
zijn penitencie nae raet ende vonnisse vanden
biecht vader.

Me. Waerom dat?

Dil. Want wij moētē nae doen/ghelijck Chri-
stus voor gedaē heeft:want hi heeft ons exem-
pel gegheuen om soo nae te doen / ghelijck hy
voor gedaen heeft/aerbeydende ende lydende/
oft doende penitencie voor onse sondē/ghelijck
hy ghearbeyt ende gheledē heeft voordielon-
den van allen menschen.

Me. Het is ghenoech/want al tghene dat wy
hier gesent hebbē / dat heb ick claerlyck bewer-
sen wt die heylige scriftuere in ons boeck ghe-
naemt Claer bewijs wt den woorde gods. &c.
Dooits het vijfste sacrament.

Het vijfste sacrament.

Dil. Het vijfste sacrament vandē senē is theyl-
lich

Ichohmsel.

Me. Wat verstaet ghi by theyllich ohsel.

Dil. Tgene dat den priester doet ouer den siecken als hy coemt met den heylighen ohy.

Me. Tis wel/ die maniere van doene ende ordinancie ouer die siecken is sacrament van theyllich ohsel.

Dil. Daerō genoemt eē sacrament/want het is een godlycke ordinancie crachtich om te bestraffen ende te wercken een hemels werck in den siecken.

Me. Maer wie heeft dit sacrament inne ghestelt?

Dil. Christus Iesus onsen salichmaker als wetgheuer vanden nieuwen testamente. Ende nae Christum hebben die Apostolen gheleert ende ghebunckt onder twolck/ende daer nae voorts die geheele heylighe kercke tot nu toe.

Me. Dit blyckt claerlyck wt die scriftuere/ghelyck ick opentlyck bewesen heb int boeck voorghenaemt: maer wat cracht heeft dit sacrament..?

Dil. Hemelsche crachten om den sieckē te verlichten van allen swaerheyt der herten / ende om wt te sumieren schockheyt der sonden/ soo verre als daer noch eenich in is.

Me. Aldus leert sinte Jacob apostel. Ende tghene dat dit sacrament aldus werckt in den siecken / dat wordt beteykent door sijn werck van buyten.

Dil.

Dif. Alsoe heb ickit oock onthoudē/want ghes-
lijck olpe crachtich is om claer ende doorluch-
tich te maken/item om te ghenesen/aldus soo
heeft ooc dit sacrament hemelsche cracht om
die siel e claer ende doorluchtich te maken / itē
om hier te ghenesen en te verlichtē vanswaer-
hent der herten.

Me. 'Tis wel. Nu segt op tseste sacrament.

¶ Het seste sacrament.

Dif. Het seste sacrament is t'sacrament vandē
priesterlycken staet/ ghenoeemt doerdē oft prie-
sterdom/door welcke sacrament een weerlijck
mensche ghewijt en opghedraghen wordt god
almachtich/ om voortaeen ewelijck te zyn een
gheestelijck persoē.

Me. Segt mi dan waer toe wortmen priester
ghewijt / ende wat is het oprechte officie van
eenen priester?

Dif. Om te zyn als eē geconsecreert dienaer
gods/ als stadhouwer van Christo Jesu / als
dispensier oft wtrencker van die verborghen
mysterien gods/als vader vander ghemeintē/
als taelman / intercessoor/ oft middelaer voor
die ghemeinte aenden almoghenden gode. Tē
lesten om te zyn als een rector ende regiment
meester vander heyligher kercken/ sonderlin-
ghe als hi geroepen wordt cot eenighe prela-
tuerschap.

Me. Het is seer wel onthouden. Voorts wat
macht hebben die priesters?

Dif.

Dil. Eerst hebben si macht om misse te doen/
dat is / om te consacreren te offeren ende te
nutten dweerdich sacrament des altaers / in
maniere soo dat geschiet als men misse doet.

Me. Voorts / hebben si macht om tselfste sa-
crament ouer te deplen den kercken menschen
ghelijck ende alst bequaem is.

Dil. Ten tweeden hebbe priesters macht om
biecht te hoorē / dat is te absoluerē dē sondaer
van zijn sonden / oft die sonden te houden.

Ten derden hebben si macht het woort godts
te prediken / ende te doopen / en die andere heyl-
lige sacramenten die ghemeinten ouer te
deplen. Ende ist dat si voorts pastoers oft bis-
schoppen zijn / soo hebben si macht om die ghes-
meynte te regeren in tghene dat der salicheyt
aen gaet. Item macht om te binden ende te
ontbinden ende te bannen wt der heyligher
kercken / soo verde alst van noode is / een ve-
ghelijck nae macht ende autoriteyt hem be-
uolen.

Me. Ende dat niet alsulke autoriteyt ende
macht / alsoo dat vast is ende van weerden bo-
uen inden hemel tghene dat si doen opter aer-
den / haer officie aengaende. Ende al het tghene
dat wy nu gheseyt hebben / heb ick claerlijck
bewesen wt die scriftuere in ons boeck voos-
ghenoemt. Maer dunct v doek dat den prie-
sterlijcken staet eenen hooghen ende weerdigē
staet is?

Dil. Jesu meester en docht my dat niet / soo
warr

waer ick wel vertwifelt ende seer contrarie
der heyligher scriftueren.

Me. Segt my dan / hoe behoortmen dan die
priesters te eeren?

Dil. Als ons geestelijke vaders ende midde-
laers tusschen god en die gemeyntē. Item als
stathouders vā Christo Jesu en geconsacreer-
de dienaers vanden almoeghenden godt.

Me. Tis wel gesept : mer ist oock groote son-
de als men den priester onteert oft rebel is in
tghene dat hy wettelijck beuceelt?

Dil. Alsoo grooten sonde dat Christus vande
priesters seyt. Die v hoort die hoort my / en die
v versmaet die versmaet my / ende die my ver-
smaet / die versmaet den vader die my ghesou-
den heeft. Christum te versmaden oft godt den
vader / is een sonde die bouen al gaet. Hierom
moet wel groote sonde zijn als men versmaet
oft veracht die priesters.

Me. Maer wie heeft dit sacrament van den
priesterlijcken staet ingheset.

Dil. Christus ons salichmaker als wetgeuer
vanden nieuwen testamente.

Me. Waer blicket?

Dil. Int heilich euangelie Mathei aent xxvi.
en op veel versheyden andere plaetsten.

Me. Done ghi verstaaget seer wel. Nu voorts
het leste sacrament.

¶ Het leste sacrament.

Dil. Het leste sacrament vanden seuen is tsa-
cra

trament vanden houwelijcken staet dat men
noemt het houwelijck.

Me. Te weten.

Dis. Als mā ende vrouwe beyde los ende on-
gebonden malcanderen wettelijck ouer geuen
haer kerstelijcke trouwe / om ewelick te zyn
ende te bliuē man ende huysvrouwe / ende dat
in oprechte ghetrouwicheyt soo langhe als si
beyde leuen.

Me. Wie heeft den houwelijckē staet eerst ge-
ordineert ende in ghestelt?

Dis. Godt almachtich.

Me. Wanneer?

Dis. Int beghinsel der werelt int eertsche pa-
radys.

Me. Daerō soo moet den houwelijcken staet
wel out zyn.

Dis. Alsoo out als die werelt gheduert heeft/
ontrent ses duysent vijf hondert ende drie en
vntich iaren. Maer int nieuwe testament is
hy wederom gheapprobeert / gheplicht / ende
ghebrocht op zyn eerste ploeye door Christum
Iesum ons salichmaker / als wetgheuer van
den nieuwen testamente.

Me. Wat eynt den houwelijcken staet?

Dis. Naedinstellen gods ende ordinancie van
Christo Iesu soo eynt den houwelijcken staet.
Eerst dat een man sal hebben maer een huys-
vrouwe eeffens / ende een huysvrouwe maer
eenen man.

Ten tweeden / dat den man gheen macht en
heeft

heeft ih̄us lichaems / maer z̄ijn huysvrouwe /
vude dat die huysvrouwe gheē macht en heeft
haers lichaems / maer die man.

Ten derden / dat gheen van beydē en mach p̄m̄
mermeer misbruycken z̄ijn lichaem met pe
mant anders / noch met consent / noch sonder
consent van z̄ijn echtelijcke partie.

Ten vierden / dat den man z̄ijn huysvrouwe sal
lief hebben / ghelijck z̄ijn eyghen vleysch ende
lichaem / ende sal haer vordē / dat is / haer broot
te voren winnē / ende het hooft z̄ijn oft die mee
ster in th̄us te regerē. Item dat die huysvrou
we is een gheselinne van haeren man / hem
achtende ende hem onthende als haeren heere.
Ende dat die huysvrouwe voortbrenghen / op
voeden / ende gade slaen sal haer kindertiens.
Item dat den man z̄ijn huysvrouwe in weer
dicheyt hebben sal / ende achten als die ghene
die met hem de clachtich is van trijcke godts.
Me. Voorts / wat beteykent dit sacrament
vanden houwelijcken staet?

Di. Dat den sone godts Christus Jesus ghe
trout heeft die heylige kercke voor z̄ijn werdi
ghe bruyt / om ewelijck met haer te bliuen in
oprechte getrouwicheyt. Alsoe dat hy die heyl
lighe kercke saluereet / regeert / voedt / en salich
maeckt / haer ouerdeplende z̄ijn godlijcke rijc
dom / eeldom / glorie / en hoocheyt: ghelijck een
weerdich bruydegom behoort mede te deplen
z̄ijn wruercoren bruyt. Ende die heilige kercke
volcht ooc / aenhangt / eert / en outsiet Christi
als

als haren heere ende bruydegom / ghelijck bres
der verclaert is in ons boeck genoemt. Claer
bewijs wt den woorde gods. ꝛc.

Me. Tis wel sone / die zijn die seuen sacramē
ten die ghi altoos moet hebben in groeter eer
weerdicheyt / als die ghene die ingestelt / gheheis
licht / en gheconsacreert zijn door Christusum Ie
sum uwen heer en salichmaker. Wie versmaet
die ordinancie vanden Keyser / die versmaet de
Keyser. Daerō wie oock versmaet die ordinā
tien van Christo / die versmaet Christusum Iesum
sinen heere : ende wee hem die daer toe coemt.

¶ Van duechden ende sonden.

¶ Vandē duechdē en duechdelijckē werckē.
Me. Hebt ghi wel onthouden wat soude is en
wat duecht is?

Dil. Ja ick meester.

Me. Wel ick salt hoorē. Eerst wat is duecht?

Dil. Oprechticheit: wāt die mensche is duech
delijck die oprecht is in al zijn werckē / doende
alsoot behoort: die is onduechdelijck die anders
oft contrarie doet dan behoort en gheorloft is.

Me. Wat hout ghi voor duechdelijckē werckē?

Dil. Duechdelijckē werckē zijn werken wel
ghesundert in oprechticheit / daer noch vals
heyt / noch bedroch / noch ongehoorsacmheyt
mede ghemengt en is.

Me. En zijnder niet veel verscheydē duechdē?

Dil. Jaet meester. Eerst zijnder drie duechden
diemen noemt godtlijckē duechden.

meest. Te weten.

Dit. Een goet ghelooue / eenen vasten hope /
ende een welgeschickte liefde.

meest. Waerom heetmē dese godlijcke duechde?

Dit. Daerom / want si den mensche ende alle
zijn duechtelijcke werckē teenemacl edel ma-
ken hemels ende godlijck.

meest. Alsoo dat al ons duechdelijcke werckē
hebbē haer eeldom en verdiensten indē ooghe
gods wt crachte van desen drie duechden. En-
de sonder haer ist al om niet wat wy doen oft
saghen om salich te worden.

Dit. Deerste duechde is tghelooue goet en op-
recht / waer door men ghelooft al tghene dat
godt geleert en gheopenbaert heeft door Chris-
tum Iesum sinen eenighē soon. Item door die
apostolen ende eendrachticheyt vander heylig-
her kercken.

meest. Soon ist ghelooue dock seer vā noode?

Dit. Alsoo seer van noode dat onmoghelijck
is godt te behaghen sonder tghelooue / gelijk
Paulus leert. Dock dat een yghelijck die niet
en ghelooft sal verdoempt worden / ghelijck
Christus wtspreckt.

meest. En als men ghelooft is dat al genoech?

Dit. Och neent meester / wāt sinte Pauwels
seyt / al hadde ick tghelooue alsoo sterck dat ick
berghen coste verletten / en heb ick daer niet by
een welgeschickte liefde ten mach wy al niet
helpen om salich te worden.

meest. Voorts sone / wat is hope?

Dit.

Dil. Een vaste verwachtinghe van deewich leuen / door een goet betrouwen op die vermerticheyt gods ende verdiensten van Christus ende door een duechdelijck leuen.

Me. Alsulcken hope en sal ons nimmermeer bedrieghen / ghelijck scriftuer leert.

Dil. tis waer meester : maer hope tot den ewighen leuen tecomen sonder duechdelijck werckē / die is valsch ende bedriechelijck. Item hope van deewich leuen wt ons duechtsaemheyt sonder t betrouwen op godt / ende die verdiensten van Jesu is valsch / ende meer een vermetelijck voornemen / dan hope.

Me. Jesu sone ghi hebbet wel onthouden. Nu voorts wat is charitate oft liefde?

Dil. Charitate is een oprechte ende wel gheschicte liefde tot godt bouen al / ende tot allen menschen ghelijck tot ons seluen.

Me. Ghelijck wel ende luet verclaert is in die twee gheboden der liefden. maer oefent u neerstelijck in dese duecht der liefden / want sinte Pauwels leert / wel geschicte liefde is eenen bant der volmaectheyt. Item liefde is t slot ende die sluctel / ende het eynde van allen duechden.

¶ Van oetmoedicheyt ende saechmoedicheyt.

Dil. Meester noch zinder twee al te weerdighe duechde die welcke ons Christus aē priest / legghende. leert aen mi dat ick saechtmoedich
ben

Me. Waerom dootsonden?

Dit. Want si die siele vermoorden ende brenghen ten laesten inden ewighen doot / dat is / in die ewighe verdoemenisse.

Me. Sinder veel aldusdanighe dootsonden?

Dit. Meester soo ghi my gheleert hebt wt die schriftuere daer isser een groot ghetal / maer daer sinder seuen diemen heet hooft sonden / oft die principael dootsonden: want si sijn als seuen capiteyne daer onder schuilt alle quaetheyt / alle sassenheyt / alle valscheyt ende onhebbelicheyt.

Me. Ende hoe sijn dese seuen ghenoemt?

Dit. Houerdie / haet oft niet / gramschap / ghereichent / gulsicheyt / oncuylheyt / traechent toe godt ende totter duechden. Meester die beste van desen quanten is als een peste oft moortpuem der sielen: maer oft daer noch meer aldusdanighe dootsonden sijn.

Me. Sinte Paulus apostel noempter tien

met haren eyghen naem / segghende aldus.

Noch die oncuylheit doen / noch die afgoderie

doen / noch ouerspeelders / noch onsupuer menschen

van natiere / noch manscheinders / noch dieuen

noch die gierich sijn / noch dronckers /

noch die inuiteren / noch rooiers en sullen

het rijk gods besitten. Schaluen dese tien soo

noempt huer noch een partie in; inepittel tot

die van Galaten / te wesen / sassenheyt / luren

stoelheit / toouerie / viantschap / twist / vernol

gunghe / gramschappe / kinagie / parschappe /

f ij secten

secten/nydicheyt/dootslaghe/dronckenschap/
wasterhe/ende diergheliche. Vanden welcken
ich v segge ghelick ich v te voren geseyt hebbe
dat soo wie al sulckestucken doen/die en sul
len trijck godes niet verruyghen. Segghende
noch op een ander plaecte: die en sullen niet
gherck von noch cenich kint s ghedeelt hebe
ken wt rucke Christi. Daerom sone wacht v
van aldusdauighe stucken altoos neerstelijck
want si den mensche ballinck maken wt den
ewighen leue/ende brenghen inden ewighen
doot/dat is/in die ewighe verdoemenisse. Au
voorts sone/wat is daeghelijckse sonde?

Dis. Daer men daghelijck niet wel sonder en
can ghelien/hoe nauwe dat hem een mensche
macht.

Die. Noch eens sone/verstaet ghi by daeghe
lijckse sonden al sulcke sonden als men daeghe
lijck doet/hoe groot dat se sijn.

Dis. Neen ich meester: want soo soude dronck
kenschap/ende oer spel/ende vloeken in veel
menschen daghelijckse sonden sijn: want si die
daghelijck doen/niet te meer achtordenckens
hebbede/dan offer noch Sop/noch helle/noch
hemelen waer.

Die. Naer wat verstaet ghidan by daeghe
lijckse sonden?

Dis. Cleue sondkens/die niet geheel en sijn
teghen cenich vande tien ghebodden godes/noch
noch teghen ghebot der liefden: gelyck vdel
hent van woorden oft ghedachten/cleue loe
gheneu

ghenen daer noch bedroch noch valsheit men
de gedaen en wordt / cleyt curiosheyt sonder
schandalizacie van yemant / cleyt sijnclijcheit
in eeten ende drincken / cleyt haesticheyt oft
bitterheyt die terstont gedaē is. x̄c. Dese cleyt
sonden en maken den mensche niet terstont
ballinck noch verurcent wt der liefden gods /
nocheans tijns quaet ende valscheyden moe-
ten wt gesumpert ym wter sielen eermē mach
salich worden.

Me. Ende van allen daghelijcke sonden sal
men moētē redē genē int wterste oordeel: wāt
aldus sent Christus. Ich segghe u dat van allē
ydel woorden die de menschen gesprokē hebbē
sullen si reden gheuen inden dach des oordeels.
Genoech/outhout dit: dootsonde vermoort de
siele en brengt lijf en siel inden ewighen doot:
daghelijcke sonde is als een beginsel ofc voor-
spel ofc toeganck totten dootsonden.

¶ Van die acht salicheden der sielen.

Me. Sone weet ghi wel welck dat die acht
salicheden ym?

Dil. Iac ich meester. Deerste is. Salich ynsē
die arm ym van gheeste.

Me. Waerom salich?

Dil. Want trijck der hemelen hoort haer toe.

Die tweede. Salich ynsē die saechtmoedich ym.

Me. Waerom salich?

Dil. Want si sullen besieten de aerde.

Die derde. Salich zynse die droenich zyn / dat
is weenen ende schreien oft penitencie doen.
Me. Waerom salich?

Dit. Want si sullen vertroost worden.

Die vierde. Salich zynse die hongerich zyn en
dorstich totter duechsaemheyt.

Me. Waerom salich?

Dit. Want si sullen vervult ende versaet wor-
den te weten met die hemelsche glorie en god-
lycke duechsaemheyt.

Me. Voorts die vijfste.

Dit. Salich zynse die barmhertich zyn.

Me. Ende die reden is.

Dit. Want si sullen barmherticheyt vercris-
ghen te weten van Godt den heren in haeren
noot.

Me. Die sesste.

Dit. Salich zynse die sijnuer van herten zyn.

Me. Den waerom is.

Dit. Want si sullen God aenschouwen te we-
ten soo hy is in die ewighe glorie.

Me. Die seuenste.

Dit. Salich zyn peynmakers die altoos vrede
soeken ende maken onder alle menschen.

Me. Ende waerom salich?

Dit. Want si sullen gheuoempt worden kin-
deren gods te zyn.

Me. Die leste.

Dit. Salich zynse die persecutie ofte vervol-
gunghe lyden om der duechsaemheyt.

Me. Ende waerom salich?

Dit.

Dil. Want het rijke der hemelen hoort haer
lyden toe.

Me. Sone waer blijckiet dat dese voorghe
noemde duechden zijn acht salicheden.

Dil. Meester wt het heyligh euangeli: want
Christus onsen salichmaker heeftse seluer al
dus gheleert ende wt ghesproken Mathei aēc
vijfde capittel.

Me. Tis oock alsoo / dese acht duechden zijn
als acht beghinselen oft acht voorsmaeckien
vander ewigher salicheyt. Ende daerom sone
wilt ghi eens comen ten hemel daer die salic
heyt perfect ende volmaecht is / soo moet ghi
v hier neerstelijck deffenē in dese acht saliches
den / dwelck v ende my wil gunnen die daer
ghebenedijt is inder ewicheyt. Vaert wel en
bidt altoos voor my.

Dil. Ommer dat ick noch altemet by v eds
mach comen om meer te leeren.

Me. Soo dicwils alst v belieft: mer bidt doch
neerstelijck voor my / want ick een aerm son
dich mensche ben. Och mach ick een denoes
ghebet hebben van v ende voorts vanden ghe
nen die dit boeckien sullen lesen / soo is mijnen
aerbeyt wel gheloont: want duechdelijche ge
beden en sullen voor den ooghen godts nym
mermeer ouerhoort bliuen. Hier mede zijn
Gode beuolen: ende ist dat ghi meerder ver
claringhe begheert van tghene dat wy hier
gheseyt hebben / soo leest ons boeck ghenoecht
Clare bewijs wt den woerde godts / van tghene
ne dat

c. 954